

Társadalom és szolidaritás

VASTAGH ZOLTÁN

AZ ÁLLAMI ÚJRAELOSZTÁS ÉS A JÖVEDELMI EGYENLŐTLENSÉGEK POLITIKAI TERMÉSZETE

BEVEZETÉS

Az alábbi írás célja, hogy újra felvesse a társadalmi struktúra és az állami újraelosztás közötti összefüggések kérdését, de immáron nem az államszocialista, hanem a globális piacgazdaság keretei között. Ennek oka, hogy bár a hazai szociológiai hagyományban nagy múltja van az elosztási kérdésekben a strukturális megközelítésnek (Kolosi, 1982; Szelényi, 1980; Manchin-Szelényi, 1986), de a 21. századi magyarországi társadalmi egyenlőtlenségek elemzésében a redisztribúció és a piac szerepének analitikus elválasztásán (Polányi, 1976 és 2004) alapuló mérlegelés háttérbe szorult. Persze talán nem is véletlen, hogy az állam szerepének vizsgálata kikerült az érdeklődés középpontjából, hiszen itthon és Kelet-Európa más rendszerváltó országaiban a rendszerváltozással kialakulni kezdő új strukturális berendezkedés, Nyugat-Európában pedig a jóléti állam válságáról és leáldozásáról szóló híradások (Gilbert, 2002; Sunesson et al., 1998; Glennerster, 1999; Loftager, 1998; Ladányi-Szelényi, 1996; Ferge, 1996) kelthették azt az érzetet, hogy a piac és a tőke lényegében korlátok nélkül alakíthatják a társadalmak strukturális viszonyait¹. Mindezeket az újabb szempontokat kiegészíti a piaci viszonyok globalizálódásának – ennek kapcsán pedig a globális gazdasági függőségi rendszerek felerősödésének észlelése (Böröcz, 1992; Éber-Gagy, 2014) – és az európai integrációnak a felgyorsulása (Balázs, 2011), ami háttérbe szorította az államok strukturális szerepének mérlegelését. Magyarországon a rendszerváltás után nem is született túl sok igazi strukturális elemzés, és ha mégis, azok talán a fentiek miatt is, szintén a tőke – illetve hiányának – szerepét hangsúlyozták (Ferge, 2002 és 2006 és 2010; Szalai, 2001; Szelényi, 1995; Szelényi-Eyal-Townsley, 1996a és 1996b). De vajon a rendszerváltás, a globális gazdasági rendszerbe való

¹ Vannak azonban, akik a változásokat nem feltétlenül értékelik a jóléti állami paradigma leváltásaként, hanem inkább a jóléti állam eredeti alapjaihoz való visszatérésként értelmezik (Esping-Andersen, 1996; Hort, 2001; Nordlund, 2000; Pierson, 1994; Dahl-Dropping, 2001). Mindenesetre a változás, vagyis a jóléti reformok lényege a piaci logika minél szélesebb körben való érvényre juttatása, amit az állami szerepnek a keynesi *welfare*-től, a schumpeteri *workfare* felé való eltolódásaként (vö.: Jessop, 1994), vagy mint a képessé tevő vagy esélyteremtő állammá való átalakulásként is meg szoktak fogalmazni.

visszatérés, az ebben elfoglalt félperiferiális pozíciónk, a piac, a tőke logikája, a gazdasági korlátok, a fiskális és monetáris keretek, az adósságállomány valóban determinálná a magyarországi jövedelemeloszlást? Valóban annyira lecsökkent volna az állami beavatkozás mozgásterét – akár a korábbi államszocializmus, akár a jóléti állam aranykorához képest –, hogy ma már nem képes érdemben módosítani a társadalom strukturális viszonyait? Ennek a feltételezésnek ellentmond mind a jóléti állam történetéről és jellemvonásairól alkotott szociológiai irodalom², mind a kapitalizmus változatairól szóló gazdaságtani irodalom, melyek szerint a kapitalista piacgazdaságok között éppen az állami szerepfelfogások jellegzetes különbségei hozzák létre az eltérések egy jelentős hányadát. Ezek az elemzések abba az irányba mutatnak, hogy a különböző országok gazdasági rendszerei között az állami szerepvállalás mértéke és jellege kiemelten fontos tényezőt jelenthet.

Bár jogos lehet az a megállapítás, hogy az elmúlt 3-4 évtized során a kapitalizmus felé elkötelezett államoknak jelentősen csökkent a *gazdasági folyamatok* feletti kontrollja, ugyanakkor azt is feltételezem, hogy az államoknak még így is, még ma is jelentős a mozgásterük a belső társadalmi-gazdasági struktúra alakítása tekintetében. Itt azokra a kutatási eredményekre alapozok, amelyek szerint részben éppen ez a mozgáster teszi lehetővé, hogy a kapitalizmusnak különböző változatai jöjjenek létre akár a globális gazdaság centrum országaiban (Hall-Soskice, 2001; Estevez-Abe-Iversen-Soskice, 2001), akár a perifériákon,³ a kelet-európai (posztiszocialista) kapitalizmusok között (vö.: Greskovits-Bohle, 2007; Bohle-Greskovits, 2008). Ebből az alapállásból pedig az következik, hogy az állam szerepének definiálásáért zajló belpolitikai küzdelmek – a demokratikus politikai, illetve kapitalista gazdasági keretek elfogadása mellett – még ma is lényegesek a társadalmi struktúra és jövedelmi egyenlőtlenségek⁴ alakulásának szempontjából. Ebben a dolgotatban tehát amellet próbálok érveket felsorakoztatni, hogy az állam szerepét – legalábbis Magyarországon és az európai államok többségében – túlságosan is alulértékeli a szociológia, és hogy ha adottnak is vesszük a kapitalista gazdasági és a demokratikus politikai berendezkedést, az állami szabályozás és újraelosztás akkor is képes lehet – és képes is – a tőkés piacgazdaság mechanizmusai által formálódó egyenlőtlenségek és a társadalmi struktúra érdemi módosítására.

Mielőtt azonban belekezdenék az elemzésébe, érdemes talán előzetesen két kérdést tisztáznom. Talán csodálkozott az Olvasó, hogy a címben szereplő jövedelmi egyenlőtlenségek helyett miért a társadalmi struktúráról írok itt a bevezetésben. Ez azonban nem figyelmetlenség, hiszen abból indulok ki, hogy a

² André Sapir kiegészítette Esping-Andersen három ideáltipikus rezsimjét egy negyedikkel, a mediterrán típussal (Sapir, 2006; Adler, 2011; Papp, 2012).

³ „Másfelől az adott politikai-gazdasági rezsim nemzetközi és transznacionális beágyazottságának konkrét formája szintén jelentőséggel bír” (Bohle-Greskovits, 2008: 29).

⁴ „A jövedelemeloszlás változása mindig rendkívül bonyolult, soktényezős folyamat, amelynek »oksági« elemzéséhez nem állnak még rendelkezésre megfelelő rendszerezettségű ismeretek, nemcsak a magyar gyakorlatban, hanem a nemzetközi összehasonlító irodalomban sem...” (Szívós-Tóth, 2015: 11.).

társadalmi egyenlőtlenségek kialakulásának *főként* strukturális okai vannak, a jövedelmi egyenlőtlenség pedig a társadalmi egyenlőtlenségek *egyik* legfontosabb megnyilvánulási formája.

A társadalmi struktúra általam használt fogalma – Kolosi Tamás megfogalmazását elfogadva – „egy társadalom működését, a társadalmi viszonyok újratermelődési módját, egy társadalom integrációs sémáját jelenti”⁵ (Kolosi, 1987: 43.). Eszerint nem maguk az egyéni cselekvők, hanem sokkal inkább a makroszintű összefüggések, vagyis a társadalmi intézmények és mechanizmusok által létrejövő differenciált pozíciók határozzák meg legnagyobb mértékben a társadalom egyes tagjai között húzódó gazdasági – és persze általában is a hatalmi – egyenlőtlenségek legmarkánsabb választóvonalait. Még pontosabban fogalmazva, a fentiek szerint a társadalmi struktúra azokat a *társadalmilag* létrehozott intézményeket és *intézményesített* mechanizmusokat jelenti, amelyek a társadalmilag termelt javakból és szolgáltatásokból való egyenlőtlen részesedést leginkább meghatározzák.⁶ Az állam ebben a felfogásban, a piachoz hasonlítható intézményrendszerként, illetve integrációs sémaként tűnik fel, amely fontos szerepet játszik az össztermék eloszlásának meghatározásában. Mivel a mai Magyarországon ez utóbbi legfontosabb közvetítője a pénz, ezért összpontosítok ebben az írásban a jövedelemeloszlás kérdésére. Az „állam” persze maga is történetileg formálódó társadalmi intézmény, azonban éppen ebből következik, hogy az állam és a magángazdaság, vagy másként a modern központi redistribúció és a piac közötti viszonyok elemzése mindig tartogathat a tudományos elemzés számára újdonságokat.

A másik dolog, amit talán érdemes előljáróban tisztázni, az, hogy a következőkben miért államról beszélek és nem politikáról, kormányzatról vagy elitekről. Az egyik indok, hogy a történelmi tapasztalatok és a mai világgazdasági és politikai állapotok alapján is úgy tűnik, hogy a kapitalizmus és a demokrácia nem elválaszthatatlanok egymástól; lehetséges demokrácia kapitalizmus nélkül és kapitalizmus demokrácia nélkül is. Ahogy azonban a mai és a történelmi példák – továbbá Weber (Weber, 2010) és Habermas (1971, 1994a, 1994b) elemzései – szintén megmutatják, a modern kapitalizmus nem lehetséges állam nélkül, pontosabban bizonyos olyan funkciók/állapotok nélkül, amelyeket az állam fizikai kényszer feletti monopóliuma tesz egyáltalán lehetővé. Ilyen a közrend, a biztonság és a „racionális” (kiszámítható) jogrend. Amennyiben nincs szó a kapitalista gazdasági rendszer fölszámolásának forradalmi igényéről, úgy az éppen regnáló politikai pártok és kormányok kezét nagymértékben megkötik az

⁵ Szemben a társadalmi rétegződéssel, amely a népesség differenciáltságára, a társadalmi különbségek rendszerére vonatkozik (Kolosi, 1984: 32., 43.).

⁶ Jürgen Habermas – és Ferje Zsuzsa – megfogalmazásaival élve: „...annak van döntő jelentősége, hogy a független dolgozók reális jövedelmét továbbra is a csereviszony alapozza-e meg, vagy az értéktöbblet termelését és elsajátítását politikai, hatalmi viszonyok korlátozzák és módosítják, ahelyett, hogy egyedül a piaci mechanizmustól függnének.” (Habermas, 1994a: 68.) – „Strukturális szempontból (...) nem a piac, mint legfontosabb társadalomszervező intézmény a kulcskérdés, hanem a piaczgazdaság létét lehetővé tévő jogok és viszonyok, különösen a magántulajdonhoz és a szabad szerződéshez való jog, illetve az ezen az alapon kialakuló tulajdoni és munkaerőpiaci viszonyok.” (Ferge, 2006: 486.)

elődök által létrehozott intézményi struktúrák és a nemzetközi politikai és gazdasági intézményrendszerek is.

A másik indok, hogy nem politikáról vagy elitekről beszélek, hanem államról, az, hogy előtérbe kerülhessenek a politikai küzdelmek következményeit elszenvedő, politikailag passzív tömegek is, akik számára a társadalmi struktúra és annak intézményei csak mint készen kapott, megváltoztathatatlan környezet jelenik meg. Az állam ugyanis nemcsak jog és hatalom elvont fogalma, hanem szervezet is, olyan bürokratikus gépezet, amelyet valódi emberek alkotnak, akiket nagyon sajátos hierarchikus viszonyok kapcsolnak össze egyetlen egésszé, akiknek megélhetése ettől a szervezettől függ, és akiknek bizonyos esetekben ez a szervezet szolgál vagy parancsol. Amikor politikai hatalom és politikai küzdelmek helyett „államról” beszélünk, akkor azt is hangsúlyozni kívánom tehát, hogy a jövedelmi egyenlőtlenségek és a társadalmi struktúra elemzésekor érdemes lehet tágitani a vizsgálódási kört, és olyan praktikusabb megfontolásokat (például kórházak, iskolák, rendőrök, tűzoltók, katonák, ápolók stb.) is figyelembe venni, amelyek a társadalom működésének a politikai berendezkedéstől viszonylag független állandóságát biztosítják.

Visszatérve a jövedelemeloszlás kérdésére, ebben az írásban persze nem vállalkozom még a pénzbeli állami újraelosztás hatásainak teljes körű feltérképezésére sem, csak arra, hogy adatokkal is rávilágítsak egy-két részterületre, és így megpróbáljam számszerűsíteni a magyar állam szerepét és azokat a változásokat, amelyek ebben 2010 óta bekövetkeztek. Ezáltal remélhetőleg sikerül néhány olyan, további megfontolásra is érdemes kérdés és állítás relevanciáját alátámasztanom, amely a társadalmi struktúra elméletében és empirikus kutatásában jelenleg gyengébb megvilágítást kap. Ez az írás tehát tekinthető egy nagyobb lélegzetű struktúraelemzés egyik részterületére vonatkozó előtanulmánynak is. A következőkben tehát csak három területre: a pénzbeli jóléti transzferek, az állami foglalkoztatás és az adórendszer – természetes személyekre vonatkozó elemeinek – egyenlőtlenségformáló hatásának vizsgálatára szorítkozom. Ezek ugyanis azok a területek, amelyeken a legdirektebb az állami beavatkozás, vagyis végeredményben sokkal kisebb mértékben függnék a gazdasági szférában lejátszódó áttételes folyamatoktól.

Mivel „függő változónk” a jövedelemeloszlás, így kézenfekvő, hogy erre vonatkozó mutatók álljanak a vizsgálat középpontjában. Bár igen sok erre vonatkozó mutató létezik, a jövedelmi egyenlőtlenségeket az alábbiakban mégis csak két szempontból elemezzük: egyrészt a jövedelmi tizedek szerinti megoszláson, másrészt a relatív jövedelmi szegénységi arányon keresztül (amely nagy részben maga is az eloszlás egyenlőtlenségeit tükrözi vissza). Két ok miatt „választjuk” ezt a két mutatót: az egyik – elméleti – ok, hogy ezek a nemzetállami keretek között értelmezett társadalom fogalmára építve, minden ország belső jövedelemeloszlási viszonyait tükrözik, ami mivel az állami politikák hatóköre is a nemzetállami keretek között értelmezhető, így elméletileg koherens elemzésünk választott céljával. A másik – praktikus – ok, hogy a KSH jövedelmi decilisek szerint, az Eurostat pedig a relatív jövedelmi szegénység alapján publi-

kál olyan részletes, időben, illetve nemzetközileg összehasonlítható adatsorokat, amelyekkel az állami újraelosztás hatásáról többletinformációt nyerhetünk.

A magyarországi egyenlőtlenségek mértéke és annak változásai közismertek, hiszen a KSH rendszeres adatközlései és a Társi elemzései is sok évre tekintenek vissza. Az összefüggések jobb megismerése kedvéért azonban érdemes röviden összefoglalni a főbb trendeket. A magyarországi jövedelmi egyenlőtlenségek növekedése már az 1982–1987 közötti időszakban megindult, ami a rendszerváltás után felerősödve folytatódott 1996-ig. Az 1996 és 2003 közötti szakasz az egyenlőtlenségek stagnálásának időszaka volt. Ezután 2003-tól 2007/08-ig csökkent az egyenlőtlenségek mértéke. Az azóta eltelt időszakról azonban bizonytalanul nyilatkozhatunk. A Társi elemzései szerint a 2010–2012 közötti növekedés ellenére a jelek összességében inkább a csökkenő tendencia folytatódására utalnak (Szivós-Tóth, 2015: 16.), míg a KSH adatai 2009 és 2012 között erőteljes emelkedésről, aztán pedig stagnálásról tanúskodnak (KSH, 2014b: 11.; 2015c: 11–12.).

A jövedelemeloszlás mértékével szoros összefüggésben álló relatív jövedelmi szegénységi arány⁷ némileg más tendenciát mutatott az elmúlt 15 és az utóbbi 4–5 év során is. A mediánjövedelem 60 százaléknál alacsonyabb nettó jövedelemből élők aránya a 2000-es évek elején enyhén növekedett, majd a második felében gyakorlatilag stagnált,⁸ 2009-től kezdődően viszont emelkedésbe kezdett, majd 2013–14-ben megállt (vö. Szivós-Tóth, 2013: 38. és 2015: 45.; KSH, 2012 és 2015c: 20.). A relatív jövedelmi szegénység mértéke 2014-ben a Társi mérése szerint 17,3 (Szivós-Tóth, 2015: 46.), a KSH szerint pedig 14,9 százalékon⁹ (KSH, 2015c: 20.) állt.

Az európai összevetésben alacsony átlagjövedelem ellenére az eddigiekkel együtt is elmondható, hogy a magyarországi jövedelmi egyenlőtlenség mértéke európai összehasonlításban még így is meglehetősen alacsony, a relatív értelemben vett jövedelmi szegénység pedig az utóbbi évek növekedése ellenére is közepes szinten áll. (Szivós-Tóth, 2015: 46.; Lelkes-Gasior 2012; Lelkes-Zólyomi 2008: 9. és 14.; Eurostat, 2014: 11., 23. és 34.) A viszonylag alacsony jövedelmi egyenlőtlenség és relatív szegénységi arány mögött azonban közismerten jelentős különbségek rejlenek. Az Eurostat adatain alapuló összehasonlítás azt mutatja, hogy míg a 60 év felettiek szegénységi aránya 5,9 százalékkal a második legalacsonyabb és a 65 év felettieké 4,2 százalékkal a legalacsonyabb volt Európa országai között, addig a 18 év alattiaké 24,6 százalékkal és a 6 éven alu-

⁷ A továbbiakban a jövedelmi szegénységre vonatkozóan csak a KSH adatain alapuló adatok és számítások szerepelnek.

⁸ Eltekintve a KSH adatsorában módszertani eltérésekből fakadó 2006-os értékétől.

⁹ Ez a 15 százalékos értéken álló relatív jövedelmi szegénységi mutató persze nem az egyedüli adat még a jövedelmi szegénység mérésére sem. Az európai országok relatív jövedelmi szegénységének becslésére és összehasonlítására nemcsak a „nemzeti” jövedelemeloszlások, hanem az össz-európai jövedelmi színvonal alapján is kísérletet lehet tenni; egy „európai szegénységi küszöb” feltételezése esetén a magyarországi szegénység mértéke 70 százalék körüli értéken állna, ami viszont a második legmagasabb érték Európában (Bruder, 2014: 84.). A relatív mutatók mellett a KSH által számított abszolút szegénységi mutató is „segíti a tisztánlátást”: a létminimum összege alatt élők aránya 2010-ben 37 százalékon állt a „rég”, míg 2013-an 26 százalékon az „új” módszertan szerint (KSH, 2011 és 2015d).

liaké 27,3 százalékkal a legmagasabbak közé tartozott. Tolakodó a kérdés: vajon csak piacgazdasági szükségszerűségek indokolják Magyarország esetében ezt az elképesztő eltérést, vagy nagy szerepe van ebben a politikai játszmáknak is? A következőkben meglátjuk, hogy vajon megállná-e a helyét az az erős állítás, hogy csak az előbbieknak van lényeges szerepe.

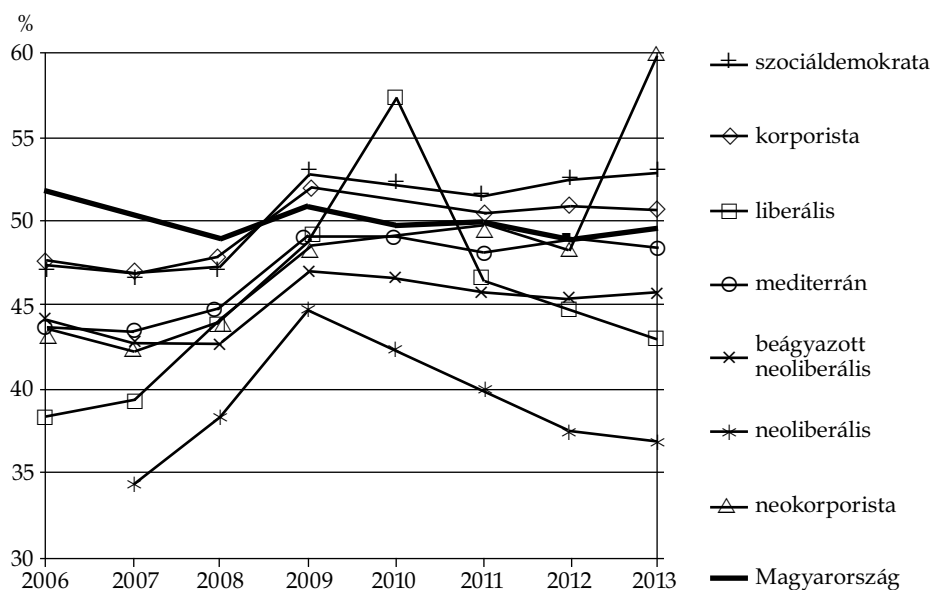
I. ÁLLAM FUNKCIONÁLIS KIADÁSAI: NEMZETKÖZI ÖSSZEHOSONLÍTÁS

Ahhoz, hogy felmérhessük a magyar állam tényleges szerepét a magyarországi jövedelmi egyenlőtlenségek alakulásában, először is érdemes kitekintenünk az országhatáron túlra. Ha az egyes országok gazdasági teljesítményét az állami cselekvés külső gazdasági korlátjaként fogjuk fel, akkor a GDP-arányos állami kiadások nagyságrendjének és belső összetételének áttekintése megvilágíthatja, hogy az európai államok újraelosztási rendszerei milyen mértékben meghatároztak a globális piacgazdaság feltételei között.

A magyar gazdaság GDP-je 2013-ban közel 30 000 milliárd forintot tett ki, amivel mintegy 17 500 milliárd forintos állami kiadás állt szemben (Magyarország Kormánya, 2014), és így Magyarországon az újraelosztás mértéke 49,7 százalékos volt. Nem meglepő tehát, hogy a napi sajtóban és több tudományos elemzésben is sokszor felmerült, hogy az állami újraelosztás mértéke Magyarországon „túlzott” (pl. Szalai, 2007; Csillag, 2009). A nemzetközi összehasonlítás azonban azt mutatja, hogy bár a magyar állam GDP-arányos kiadásai kétségtelenül viszonylag magasak, de ma már nem a legmagasabbak az európai országok között. Míg 2006-ban az 51,9 százalékos aránynál csak a francia állam 52,5 százalékos kiadási aránya volt nagyobb, 2013-ra már tíz országot is a magyarnál magasabb kiadási arány jellemzett.

A ténylegesen újraelosztásra fordítható összeg nagyságát azonban erőteljesen csökkenthetik az adósságállomány törlesztésére fordítandó összegek, hiszen igen lényeges, hogy az államkasszába befolyó jövedelmek mekkora hányada áramlik közvetlenül ki a nemzetgazdaságból, és valójában mekkora hányad marad az országon belül.

A magyar állam mozgástere ezt figyelembe véve igencsak erősen korlátozott volt az 1990-es évek első felében, amikor az átállás programja meghatározta az átalakulás célját és irányát, illetve az ezek eléréséhez szükséges szabályozási mintákat. A választott gyors ütemű átalakulással járó elkerülhetetlen – elsősorban gazdasági – veszteségek akkor elsősorban a talponmaradást és a kármentést szolgáló azonnali védekezőreflexeket kellett hogy mozgósítsák. Azonban, mint a többi kelet-európai ország példája mutatja, a rendszerváltás üteme és módja nem volt teljesen determinált. Bár mindegyik rendszerváltó ország valamiféle liberális utat járt be, különbségek is voltak közöttük. A visegrádi országok, a balti államok, a FÁK országai és Szlovénia 1990 utáni átalakulásának különbségei részben éppen az állami politikák eltéréseiből fakadtak (vö. Greskovits–Bohle, 2008). A GDP-arányos összkiadások belső szerkezetét tekintve jól látszik, hogy európai összevetésben Magyarországon még mindig az egyik legmagasabb az

1. ábra. Állami kiadások a GDP százalékában
(Forrás: Eurostat-Database, letöltés: 2016.01.08., saját szerkesztés)

adósságtörlesztésre fordított hányad. A magyar állam a GDP 4-5 százalékát kénytelen minden évben ilyen célra fordítani, ami nélkül költségvetési kiadásai már egyértelműen az európai középmezőnyben helyeznék el az országot.

A GDP-arányos államháztartási kiadások európai összevetésekor nehéz viszonylag homogén csoportokra felfigyelni, mivel az adatok meglehetősen nagy szóródásról és időbeli változékonyságról tesznek tanúbizonyságot. Az 1. ábrán látható, hogy az Esping-Andersen-féle jóléti rezsimek, illetve a Bohle-Greskovits szerzőpáros által kialakított kelet-európai kapitalizmusváltozatok viszonylag jól elkülönülnek egymástól.¹⁰ Míg a skandináv, szociáldemokrata országok kiadási aránya 50,4 százalék volt a 2006–2013-as időszak átlagában, a konzervatív, a korporatista-etatista államok 49,7, a mediterrán országok 46,9, a liberális államok 45,3 százalékos arányt mutattak. A kelet-európai rendszerváltó országok közül a neoliberális országok 38,6, a beágyazott neoliberális országok 44, míg a neokorporatista Szlovénia 48,2 százalékos arányt produkált. A két korábban

¹⁰ A következőkben az egyes államokat nem kezelem önállóan, hanem a már létező tipológiák szerint hasonlítom össze őket. A tipológiák érvényességét itt nem szükséges külön vizsgálni, mivel csak szemléltetésül szolgálnak ahhoz, hogy könnyebben felismerhessük a magyar újraelosztás jellegzetességeit. Jóléti rezsimek Esping-Andersen alapján: szociáldemokrata: svéd, norvég, finn, dán; liberális: Egyesült Királyság és Írország; korporatista-etatista: német, osztrák, francia, belga, holland; mediterrán: olasz, spanyol, portugál (ez utóbbi típusnak Esping-Andersennél kérdéses a korporatistától való elkülönülése); illetve a kelet-európai kapitalizmusváltozatok Greskovits és Bohle alapján: beágyazott neoliberális: Csehország, Lengyelország és Magyarország; neoliberális: Észtország, Lettország és Litvánia; neokorporatista: Szlovénia.

egyik típusba sem egyértelműen besorolt balkáni ország, Bulgária és Románia 37,5 százalékos aránnyal még a balti államok átlagos GDP-arányos kiadásainak átlagát sem éri el. Ez valamelyest alátámasztani látszik azt az elméleti megközelítést, miszerint nem érdektelen megvizsgálni a gazdasági fejlettségtől független, politikai tényezőket sem.

Természetesen a jóléti rezsimek vagy a kelet-európai kapitalizmus változatai nem egyetlen mutató alapján sorolhatók típusokba. A fenti adatsor csak arra szolgált, hogy három triviális, illetve ismert tényre hívhassam fel ismét a figyelmet, amelyeket témánk szempontjából feltétlenül hangsúlyoznom kell. Először is arra, hogy minden állam jelentős GDP-arányos kiadást mutat fel; másodsor, hogy ezek között azért nagy és országspecifikus különbségek vannak; harmadszor pedig, hogy ezek a különbségek nemcsak a gazdasági fejlettséggel, hanem, úgy tűnik, az adott ország(csoport)ok társadalmi-politikai intézményrendszereinek eltéréseivel is kapcsolatba hozhatók.

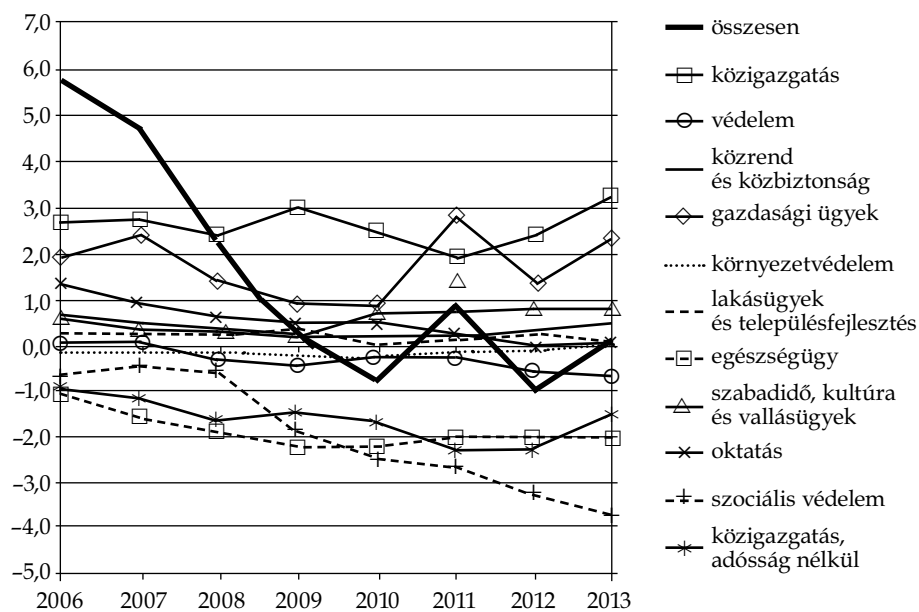
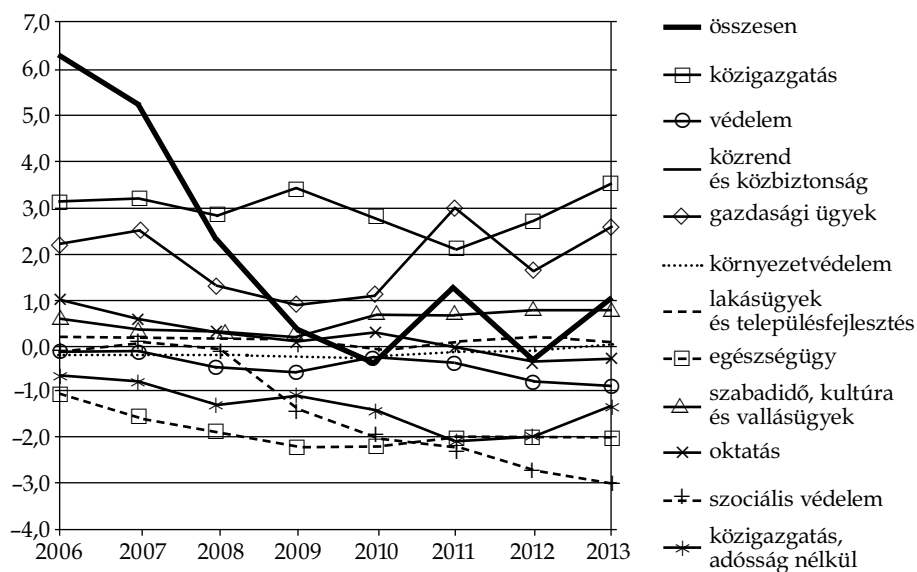
A jövedelmi egyenlőtlenségek szempontjából azonban nem is az állami kiadások összességének nagysága, illetve aránya a perdöntő, hanem azok funkciók¹¹ szerinti megoszlása. Európai összevetésben a magyar állam, úgy tűnik, mind az eurozóna 15 államának,¹² mind az Európai Unió 25 államának¹³ átlagával összehasonlítva arányaiban jellemzően többet költ az általános közszolgáltatási (beleértve a közigazgatást is) funkciókra, gazdasági ügyekre, miközben az átlagosnál kevesebbet egészségügyre és szociális védelemre. Ezek az eltérések 8-9 év során szinte végig jellemzők voltak hazánkra, de a 2006 és 2013 közötti időszakban történtek viszonylag nagy változások is. Az általános közszolgáltatásokra fordított kiadások végig magas szinten mozogtak, mivel azonban ebbe a funkciócsoportba tartoznak az államadóssággal kapcsolatos kiadások, ezért ha ezt is figyelembe vesszük, akkor az összkép jelentősen módosul, hiszen ezek nélkül az erre a funkcióra fordított arány legalább egy – sőt 2011-ben több mint két – százalékponttal az európai átlagok alá kerülne.

Felmerülhet a kérdés ezek után: vajon a hazai költségvetés minden elemét „megnyomja” a magas adósságállomány súlya, vagy csak bizonyos funkciók sorvadnak a többi előnyére? Magyarországon az egészségügyre fordított kiadások 2007–2009 között az amúgy is átlag alatti színtről tovább süllyedtek, és azóta stagnálnak, az oktatásra fordított arányok pedig a 2006-os átlag feletti szintről lassú, de folyamatos csúszással, 2012–2013-ra az európai átlagok alá kerültek (lásd 2. és 3. ábra). A szociális védelmi funkcióra költött összegek aránya a 2006–2008 közötti időszak átlagosnak mondható szintjéről 2009-től zuhanásba fordult, és 2013-ban mélyen az európai átlag alá esett. A honvédelemre fordított

¹¹ COFOG szerinti funkciók.

¹² Euro-12 (1999. január 1.–2006. december 31.): Ausztria, Belgium, Finnország, Franciaország, Németország, Írország, Olaszország, Luxemburg, Hollandia, Portugália, Spanyolország, Görögország.

¹³ EU-25 (1993. november 1.–2006. december 31.): Belgium, Dánia, Franciaország, Németország, Görögország, Írország, Olaszország, Luxemburg, Hollandia, Portugália, Spanyolország, Egyesült Királyság, Ausztria, Finnország, Svédország, Ciprus, Csehország, Észtország, Magyarország, Lettország, Litvánia, Málta, Lengyelország, Szlovákia, Szlovénia.

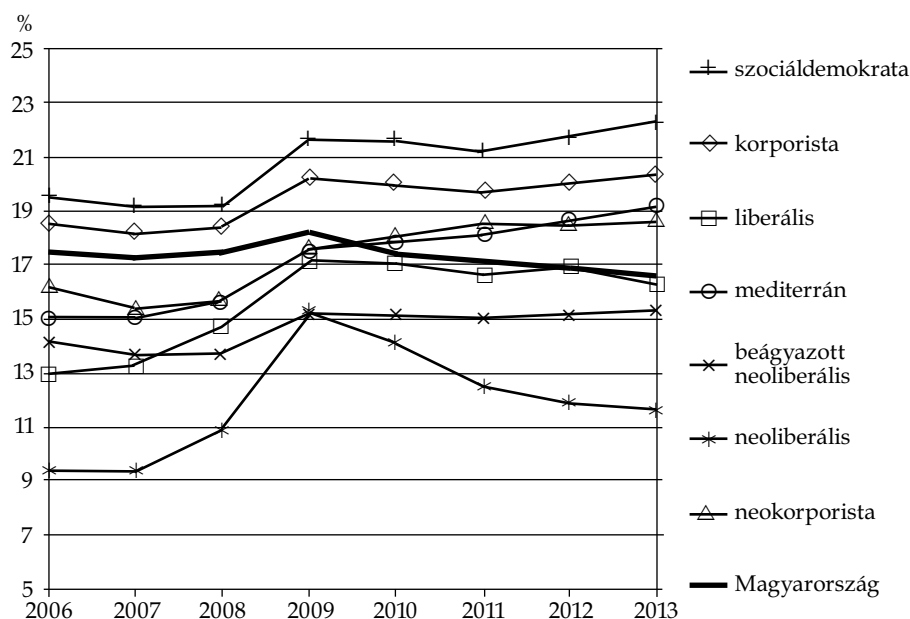

kiadások szintén 2008-tól kezdődően kerültek az európai átlag alá, a szabadidőre, kultúrára és vallásügyekre költött GDP-arányos összeg tekintetében viszont 2010-től az átlag fölé kerültünk. A gazdasági funkcióra kiadott GDP-arányos összeg ugyan 2008 és 2010 között 1 százalékponttal visszaesett, de 2011-től újra nagyjából a gazdasági válság előtti szintre tért vissza. Ezek alapján úgy tűnik tehát, hogy Magyarországon a világgazdasági válság hatásai eleinte minden funkcióban éreztették negatív hatásukat, de nem mindegyik maradt tartós kárvallottja a visszaesésnek. A gazdasági és a szabadidős, kulturális, vallási funkciók visszatértek – vagy akár meg is haladták – a válság előtti szintekre, míg a honvédelem, a közigazgatás, de legfőképpen a szociális védelem és – a gazdaság teljesítőképességéhez mérten régóta alulfinanszírozott – egészségügy tartósan alulmaradtak, így ezek „fizetik meg” néhány másik funkció többletét.

A „túlméretezett” állam visszanyesegetése tehát úgy sikerülhetett, hogy a válságperiódusban a liberális-baloldali kormány a gazdasági, az egészségügyi és legfőképpen a szociális védelmi funkciókra fordított kiadásokat csökkentette, majd a válság utáni – immáron új, nemzeti-konzervatív kormány által irányított – konszolidáció időszakában a szociális védelmi funkció további visszafogásával, de ugyanakkor a gazdasági, illetve szabadidős, kulturális és vallásügyi funkciókra fordított GDP-arányos kiadások növelésével nagyjából az európai átlagnak megfelelő szinten tartotta. Az állami költségvetés belső szerkezetének ez az átrendezése a jövedelmi egyenlőtlenség szempontjából is fontos mozzanat, hiszen az egészségügyi funkcióban az állami alkalmazottak jó részének bérköltségei is szerepelnek, a szociális védelmi funkció pedig tartalmazza az összes inaktív gazdasági státusba tartozó közel 6 millió állampolgár ellátására fordítható pénzösszeget, így a nyugdíjakat, a segélyeket és a gyermekekkel kapcsolatos ellátásokat.

Utóbbit mindenképpen érdemes közelebbről is szemügyre venni, ha a jövedelemegyenlőtlenség kérdésével foglalkozunk. A szociális funkciók tekintetében is megmutatkoznak az országokra jellemző ideáltipikus jegyek. A skandináv vagy északi típusú országokat jellemzik a legmagasabb GDP-arányos szociális kiadások, őket szorosan követik a kontinentális, konzervatív-etatista típusba sorolható rezsimek, akiknél valamivel kisebb arányban fordítanak ilyen jellegű kiadásokra a mediterrán országok, és még kevesebbet a liberális típusba sorolhatók. A rendszerváltó kelet-európai államok általában a skála alsó széléhez közelebb helyezkednek el, de közülük magasabb arányt mutatnak fel a beágyazott neoliberais V4-ek és a neokorporatista Szlovénia, míg alacsonyabbat a balti és a balkáni országok (4. ábra).

Magyarországot a 2010 előtti időszakban meglehetősen magas kiadási arány jellemezte, de azóta – részben a hazai kiadások lejjebb szorításának, részben pedig a többi európai állam emelésének köszönhetően – európai összevetésben is a középmezőny alsó felébe került. „Túlelosztásról” tehát Magyarországon 2008–2009 óta már nemigen beszélhetünk. A magyar állam mindent egybevéve – részben a magas adósságállománynak, részben a költségvetés belső szerkezetének átalakításának köszönhetően – a nyugat-európai államok többségénél GDP-arányosan kisebb, a többi rendszerváltó országnál pedig arányosan na-

4. ábra. Szociális kiadások a GDP százalékában (Forrás: Eurostat-Database, letöltés: 2016.01.08., saját szerkesztés)

gyobb összeget fordít tehát olyan funkciókra, amelyek a jövedelmi egyenlőtlenségekkel szorosabb összefüggésbe hozhatók. Ez alapján elméletileg joggal feltételezhetnénk tehát, hogy a magyar állam az előbbieknél kevésbé, az utóbbiaknál viszont erőteljesebben tudja befolyásolni a jövedelmi egyenlőtlenségek és a relatív jövedelmi szegénység alakulását.

II. SZOCIÁLIS KIADÁSOK ÉS STRUKTURÁLIS HATÁSOK: NEMZETKÖZI ÖSSZEHASONLÍTÁS

Ehhez képest meglepő lehet, hogy az amúgy nem túl magas szociális kiadások mégis Magyarországon mérséklék – pontosabban mérsékeltek különösen 2007 és 2010 között – legerősebben a relatív szegénység mértékét, ami – talán nem szorul különösebb magyarázatra – a jövedelemeloszlás egyik igen fontos jellemzője. Hogy lehetséges ez? Több jel mutat arra, hogy a válasz nem a tőkés piacgazdaság belső törvényszerűségeiben, hanem a szociális transzferek „célzott” és egyenlőtlen elosztásában keresendő.

Ha tehát elfogadjuk, hogy a relatív szegénységi arány bizonyos mértékben adekvát információkat szolgáltat a magyar társadalom jövedelemeloszlásáról, akkor lehet hasznos az a gondolat kísérlet, amelyre az Eurostat adatai szolgáltatnak alapot, méghozzá az, hogy milyen képet festene a magyar társadalom, ha hirtelen eltűnne az összes állami társadalmi transzfer. Ha ez tényleg egyik

pillanatról a másikra megtörténne – ami nem jelenti azt, hogy az állam teljes egészében megszűnne, hiszen nem feledkezhetünk meg a későbbiek folyamán tárgyalandó állami foglalkoztatásról és az adórendszerről sem –, akkor Magyarországon a relatív jövedelmi szegénység mértéke az európai összehasonlításban meglehetősen alacsonynak tekinthető 14-15 százalékos arányról¹⁴ abban a pillanatban 50 százalékos mértékűre növekedne – természetesen változatlan háztartásszerkezetet feltételezve. Ez már önmagában döbbenetes különbség, ráadásul egész Európában a legnagyobb. Azonban még érdekesebb a kép, ha azt is figyelembe vesszük, hogy a társadalmi transzferek a 18 év alatti gyermekekénél 50,1 százalékról – ami amúgy szintén a legmagasabb érték Európában –, a 65 év felettiekénél pedig 89,3 százalékról csökkentik le a jövedelmi szegénységet a korábban már említett 24,6-os, illetve 4,2 százalékos mértékre.

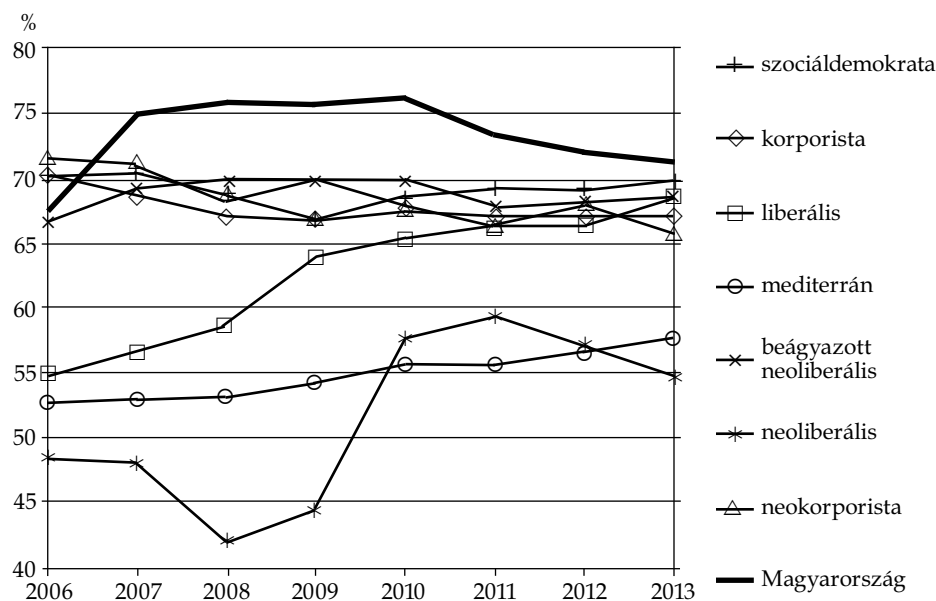
Amennyiben hihetünk a hivatalos statisztikáknak, akkor a társadalmi transzferek Magyarországon a nemzetközi átlagnál erősebben módosítják a piac által létrehozott jövedelmi egyenlőtlenségeket. Mivel azonban a különböző társadalmi rétegekre eltérően hatna a szociális transzferek teljes eltörlése, így a 65 év alattiak esetében a szegénységi arány növekedése – 2013-2014-es évek adatai alapján – 2,3-2,4-szeres lenne az egyedül élők és 3,5-3,6-szoros a legalább két felnőttet tartalmazó háztartások esetében, a 65 év felettiekénél pedig 16-18, illetve 20-21-szeres növekedéssel számolhatnánk. A gyermektelen háztartásoknál a szegénységi arány növekedése 6,4-6,8-szoros, míg a gyermekekésnél csak 2,2-szeres lenne. Más szavakkal úgy mondhatjuk, hogy a jóléti transzferek első sorban az idős és a gyermektelen háztartásokban csökkentik nagymértékben a szegénység kockázatát, míg az aktív és gyermekes háztartások esetében kisebb a szerepük.

Ez persze egy közpénzekből finanszírozott, felosztó-kirovó jellegű nyugdíjrendszerrel rendelkező társadalomban nem meglepő, hiszen az ilyenekben az idősek megélhetését szinte kizárólagosan biztosító nyugdíjak teljes egészében a társadalmi transzferek közé sorolódnak. Márpedig az olyan idősödő társadalmakban, mint a magyar, a nyugdíjak a jóléti célú pénzbeli állami kiadásoknak a döntő részét teszik ki, amelyhez képest a gyermek- és családtámogatások – bár nem eleve sokkal, de – kisebb tömeget képviselnek.

Ha azonban a pénzbeli társadalmi transzfereken belül szétbontjuk a nyugdíjak és az egyéb szociális transzferek hatását, megmutatkozik, hogy európai összevetésben a magyar állam – és a többi visegrádi országhoz hasonlóan – az ilyen típusú kiadásainak még a gazdaságilag fejlettebb országokhoz képest is viszonylag nagy – és növekvő – hányadát költi nyugdíjakra, ezzel szemben közepes – de csökkenő – arányát a többi társadalmi transzferre. A lakosság demográfiai összetétele nem magyarázza a nyugdíjaknak ezt a relatív többletét, hiszen Nyugat-Európa több országában jóval több idős ember él, mint hazánkban (5. ábra).

Az Eurostatnak a nyugdíjakra, illetve az egyéb társadalmi transzferekre fordított állami kiadásokat tartalmazó adataira pillantva úgy tűnik, hogy a me-

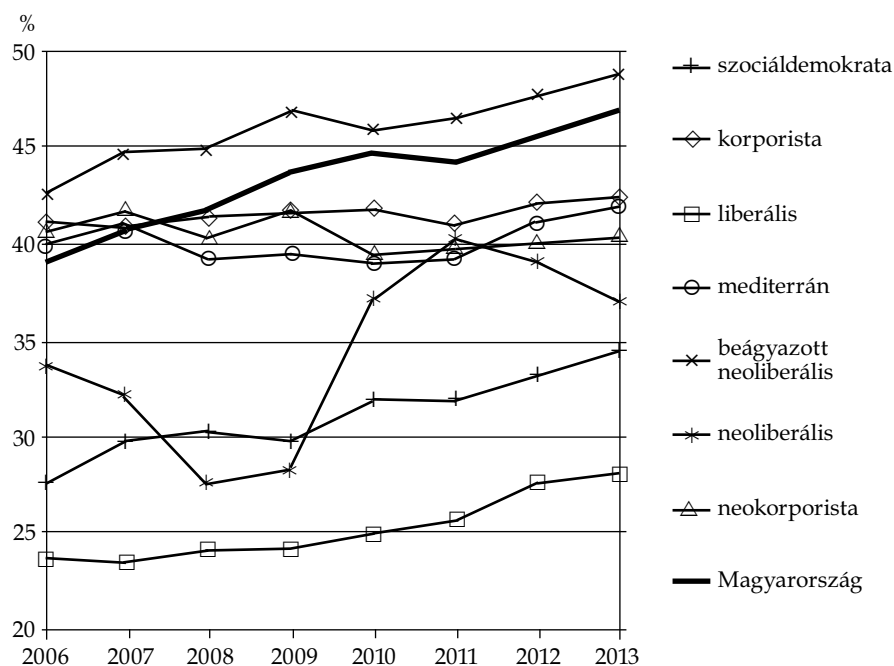
¹⁴ Más módszertanon alapuló megközelítéssel a magyarországi szegénység kifejezetten magasnak számít Európában (vö.: Bruder, 2014).

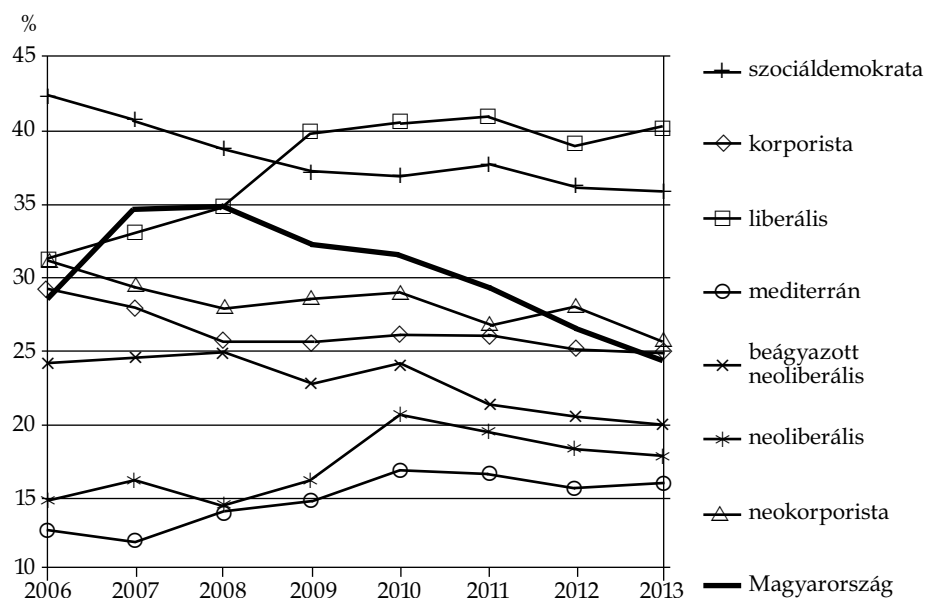
5. ábra. Nyugdíjak és egyéb pénzbeli társadalmi transzferek szegénységcsökkentő hatása (Forrás: Eurostat-Database, letöltés: 2016.01.08., saját szerkesztés)

diterrán típusba tartozó országok mutatják a legegységesebb képet az állami transzferek belső szerkezetét tekintve. Ezeket magas nyugdíj és alacsony egyéb szociális kiadások jellemzik. Ezekből a konzervatív-korporatista típust az egyéb szociális juttatásokra fordított magasabb, európai összevetésben általánosságban közepesnek mondható GDP-arányos kiadások különböztetik meg, míg a skandináv-szociáldemokrata típust éppen fordítva, közepesnek vagy alacsonynak mondható nyugdíjkiadások és magas egyéb társadalmi transzferek jellemzik. A két liberális típusú nyugat-európai állam a társadalmi transzferek belső szerkezetében nem mutat egységes képet; míg az Egyesült Királyság arányszámait mindkét esetben közepesnek minősíthetjük, addig Írországban a legalacsonyabb a nyugdíjkiadások aránya egész Európában, miközben az egyéb transzferek tekintetében a legmagasabbak közé került a világgazdasági válság éveiben.

A volt szocialista országok között az egyéb szociális transzferek arányát tekintve nem látható lényeges különbség; egységesen alacsony GDP-arányos kiadások jellemzik őket. Az egyetlen kivétel Magyarország, amelyet 2009-ig meglehetősen magas – a skandináv és a korporatista jóléti rezsimek értékeivel összevethető – arányok jellemeztek, amelyek azonban 2010-től kezdődően csökkenő trendet mutattak, de 2013-ban még így is jóval magasabb volt az érték, mint a többi rendszerváltó országé. A nyugdíjakat tekintve a V4-eket, valamint a balti és a balkáni országokat is közepes kiadási arányok jellemzik, amelytől talán csak a lengyel, illetve – 2009 óta – a bolgár adatok lógnak ki egy kicsit fölfelé.

6. ábra. Nyugdíjak szegénységcsökkentő hatása (Forrás: Eurostat-Database, letöltés: 2016.01.08., saját szerkesztés)

7. ábra. Egyéb pénzügyi szociális ellátások szegénységcsökkentő hatása (Forrás: Eurostat-Database, letöltés: 2016.01.08., saját szerkesztés)

A nyugdíjak és az egyéb jóléti transzferek szegénységcsökkentő hatása, illetve ennek változásai talán nem meglepő módon visszatükrözik a GDP-arányos kiadások tekintetében előbb bemutatott belső szerkezetet. A skandináv-szociáldemokrata típusú jóléti államokban általában kisebb hatása van a nyugellátásoknak és az átlagosnál erősebb az egyéb állami szociális juttatásoknak, míg a mediterrán országokban épp fordított a helyzet. A kontinentális konzervatív-etatista típusú országokban, a mediterrán országokhoz hasonlóan, nagy szerepe van a nyugellátásoknak, de az egyéb társadalmi transzferek nagyobb szerepet játszanak a szegénység csökkentésében, mint a kontinentális-mediterrán típusban, és kisebbet, mint a szociáldemokrata rezsimekben. A nyugdíjak szegénységcsökkentő hatása a V4-országokban a legnagyobb, és ezeknél, a mediterrán országokhoz hasonlóan, kisebb mértékben csökkentik a szegénységet az egyéb szociális transzferek. A V4-ek ezzel a jellegzetességükkel jól el is különülnek a balti és a balkáni országoktól, amelyekben a nyugellátásoknak közepes, a többi szociális juttatásnak pedig alacsony a szegénységcsökkentő hatása.

Visszatérve Magyarországra, hazánk jóléti profilja a társadalmi transzferek tekintetében a 2006–2009 közötti időszakban elég sajátosnak mutatkozott, tekintve, hogy mind a nyugdíjak, mind az egyéb szociális juttatások viszonylag magas arányt képviseltek, 2010-től kezdődően azonban egy divergáló tendencia indult meg a „két ellátási forma” között, amelynek eredményeképpen az „ellátási profil” egyre inkább kezd a többi visegrádi országéhoz hasonlítani. Láthattuk, hogy az összes jóléti transzfer szegénységcsökkentő hatásának 2010 óta megfigyelhető csökkenését az „egyéb szociális transzferekre fordított kiadások” arányának csökkenésében találjuk meg, hiszen a nyugdíjkiadások megfigyelésünk kezdeti évétől folyamatos emelkedést mutattak. Az azonban továbbra is kérdéses, hogy a nemzetközi összevetésben sem „túl” magas nyugdíj-, illetve egyéb transzferarányok mellett, illetve ellenére, miként lehet(ett) ilyen eredményes a magyar jóléti rendszer a relatív szegénység csökkentésében (6., 7. ábra).

III. TÁRSADALMI JUTTATÁSOK ELOSZTÁSA ÉS STRUKTURÁLÓ SZEREPE

A Magyarországon működő pénzbeli állami újraelosztás tehát jobban preferálja a nyugdíjasokat, mint az aktív korú felnőtteket és a gyermekeket. Ez nem új jelenség, az újraelosztásnak erre a vonására már jó ideje felhívják a kutatók a figyelmet. Szalai Júlia már nyolc évvel ezelőtt kész tényként írhatta le:

[a rendszerváltás után] „a piaci átalakulás közismerten átrendezte mind a szegények, mind a gazdagok társadalmát. [...] Szűk másfél évtized alatt a legszegényebbek rétegében a gyermekek részaránya 42-ről 30, a nyugdíjasoké 15-ről 8 százalékra esett vissza; a felső tizedben pedig a gyerekek számát illetően egyenesen *zuhanásszerű* visszaesésről, a nyugdíjaskorúak esetében meg *ugrásszerű* növekedésről kell beszélnünk: a 14 év alatti korosztály ugyanis mára többé-kevésbé »elfogyott«, viszont az idősebb évjáratok részaránya közel másfélszeresére – 18-ról 31 százalékra – emelkedett. Noha látszólag csak életkori csoportokról »beszélnek«, már magukban ezek az arányváltozások is jelzik, amit különben az utóbbi évtized kutatá-

saiból jól tudunk: a piaci átalakulás igencsak átrajzolta a két jövedelmi csoport arculatát, és másfél évtized alatt gyakorlatilag »szétdobta« köztük az egykor »középrétegbelinek« számító családokat. Akinek jó sora és a lehetőségei megengedték, mára legalább a »konszolidált« középosztályba tartozik, míg a megkapaszkodni éppen csak képesek az elszegényedett alsó középrétegeket szaporítják – »a közép közepén« viszont csak kevesen maradtak” (Szalai, 2007: 152–154., illetve Szívós–Tóth I. György, 2001; Spéder, 2002; Kolosi–Róbert, 2004; Kertesi, 2005).

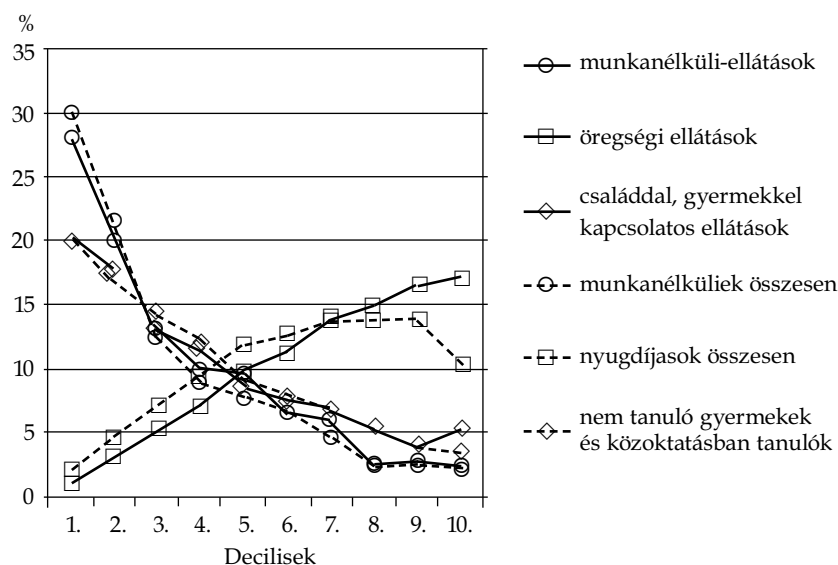
A gyermekek (gyermekes családok) és az idősök (nyugdíjasok) jövedelmi helyzete közötti átrendeződés az ezredforduló utáni első évtized második felében tovább folytatódott (vö. Vastagh, 2012), és az eddig bemutatott adatok alapján feltételezhető, hogy az elmúlt 5 évben sem állt meg. Ennek eredményeképpen mára még több nyugdíjas került a legfelső és még több gyermekes család a legalsó jövedelmi kategóriákba. Ennek legfőbb okaként egyértelműen a jóléti transzferek differenciált elosztását, illetve ennek megváltozását jelölhetjük meg.

Ha a társadalmi transzferek belső megoszlásait is vizsgáljuk, akkor azt láthatjuk, hogy Magyarország 2013-ban, a GDP-arányos kiadások alapján a szociális ellátások szinte összes alfunkciójában az európai középmezőnyben helyezkedett el, kivéve a munkanélküli-ellátásokat, amelyek aránya hazánkban alacsonyabb volt, mint a legtöbb európai államban. A kiadási arányoknál azonban talán érdekesebb, hogy mekkora a differenciáltság a különböző ellátási formákon belül.

Ha a különböző formájú társadalmi transzfereket a piaci átlagkeresetekhez viszonyítjuk, akkor jól megfigyelhető elmozdulások tűnnek fel. A rendszeres szociális segélyek relatív színvonala a 2001-es 13 százalékról 2014-re 10 százalékra, a munkanélküli-ellátásoké 18-ról 9 százalékra, a GYES-é 17-ről 13 százalékra, a rokkantsági és egészségkárosodással összefüggő korhatár alatti ellátásoké pedig 40-ről 32 százalékra esett vissza. Ezzel szemben a GYED relatív színvonala 19-ről 41 százalékra, a családi pótléké 5-ről 6 százalékra emelkedett, miközben az öregségi nyugdíj 46 százalékon változatlan maradt.¹⁵ A társadalmi transzferekből, illetve az állami foglalkoztatásból származó jövedelmek relatív színvonalának a piaci jövedelmekhez képest bekövetkezett változásai nem a 2010 utáni időszak eredménye, mivel az elmozdulások jó része már 2011-ben is felismerhető volt. Ugyanakkor, mint láttuk, nagyjából 2010-től tovább kezdett nyílni az olló a nyugdíjakra és az egyéb társadalmi transzferekre fordított állami kiadások között.

Az állami újraelosztás megváltozott preferenciáit tükrözik a KSH-STADAT-ból származó jövedelmi tizedek szerinti adatsorok is. Ezek szerint 2007-ben – tehát még a gazdasági válság és a nyugdíjrendszer átalakítása előtt – a nyugdíjnak 48 százaléka került a legfelső három decilisbe, miközben az ezekbe tartozó nyugdíjasok aránya nagyjából 38 százalék volt. Ebben az évben az egy főre jutó nyugdíjak összege az 1-től a 7. jövedelmi tizedig nagyjából arányosan emelkedett az igénybevevők számával. A 8. decilistől fölfelé kezdett csak az egy nyugdíjasra jutó átlag felfelé elszakadni az igénybevevők arányától. 2011-ben azonban már azt látjuk, hogy miközben a nyugdíjnak továbbra

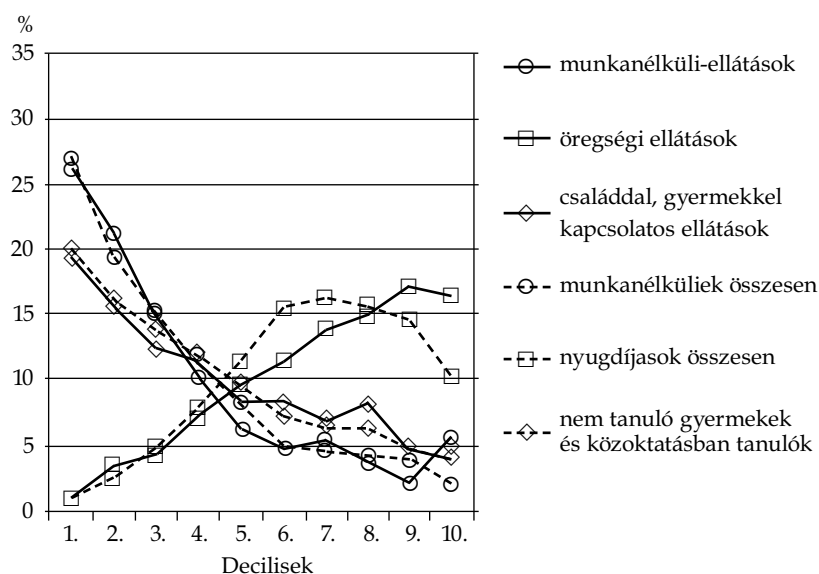
¹⁵ A számítások a KSH-STADAT adatai alapján készültek.

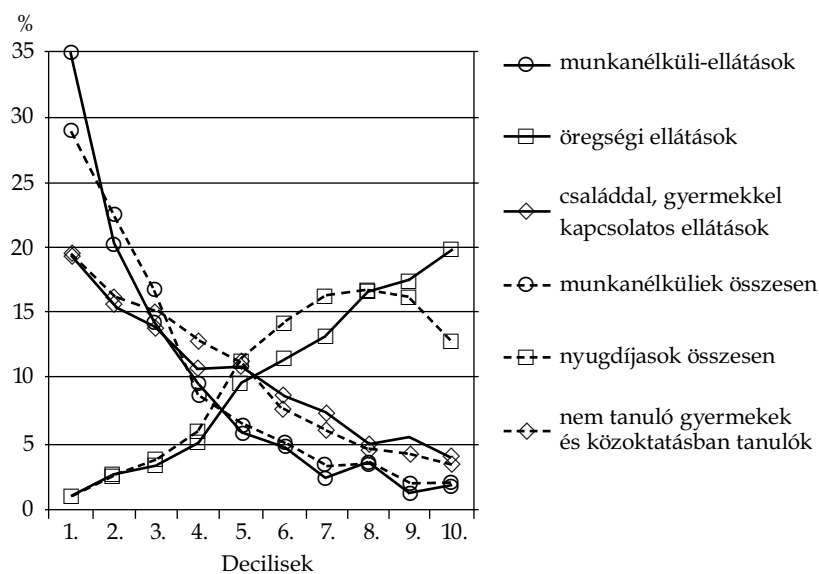
8. ábra. Társadalmi ellátások és igénybevevők eloszlása, 2007
(Forrás: KSH-STADAT, letöltés: 2016.01.18., saját számítás)

is 49 százaléka, a nyugdíjasoknak már 41 százaléka került a legfelső három jövedelmi tizedbe. Még érdekesebb azonban, hogy erőteljesen megemelkedett az 5., 6. és 7. tizedbe tartozó nyugdíjasok aránya, mégpedig úgy, hogy ezekben, számarányukhoz mérten (38 százalék) kisebb hányadban (35 százalék) részesedtek a nyugdíjából. 2014-ben már a nyugdíjasok 46 százaléka tartozott a három legfelső jövedelmi tizedbe, és ők részesedtek az összes nyugdíj 54 százalékából, de az 5-7. decilisekbe kerülő nyugdíjasok aránya sem csökkent, hiszen ezekbe 41 százalékuk került, 34 százalékos nyugdíjrészesedéssel. Az egy ellátottra jutó ellátási összeg 2007-tel szemben 2011-ben és 2014-ben már csak a két legfelső jövedelmi tizedben volt esetükben relatíve magasabb.

Mindeközben a gyermekek aránya és az egy gyermekre jutó átlagos család-, illetve gyermekekkel kapcsolatos támogatások megoszlása nem sokat változott. A gyerekek 52 százaléka tartozott az alsó három jövedelmi tizedbe 2007-ben, 50 százalékuk 2011-ben és 51 százalékuk 2014-ben, miközben a családtámogatásoknak 51, 47, illetve 49 százaléka került hozzájuk. Ezeknek a támogatási formáknak az egy ellátottra jutó átlaga egyébként – hasonlóan a munkanélküli-ellátásokhoz – alapvetően minden decilisben arányosan került elosztásra, bár 2011-ben és 2014-ben a felső öt jövedelmi kategóriában átlagosan némileg több, míg az alsó ötben valamivel kevesebb jutott egy gyermekre. Ugyanakkor ez utóbbi arányeltolódás a két legszegényebb tizedet erőteljesebben érintette, mivel a 2007-es 38 százalékról 2011-re és 2014-re 35 százalékra mérséklődött a hozzájuk kerülő ellátások aránya, miközben az ezekbe tartozó gyermekek aránya csak 37-ről 36-ra csökkent.

9. ábra. Társadalmi ellátások és igénybevevők eloszlása, 2011 (Forrás: KSH-STADAT, letöltés: 2016.01.18., saját számítás)

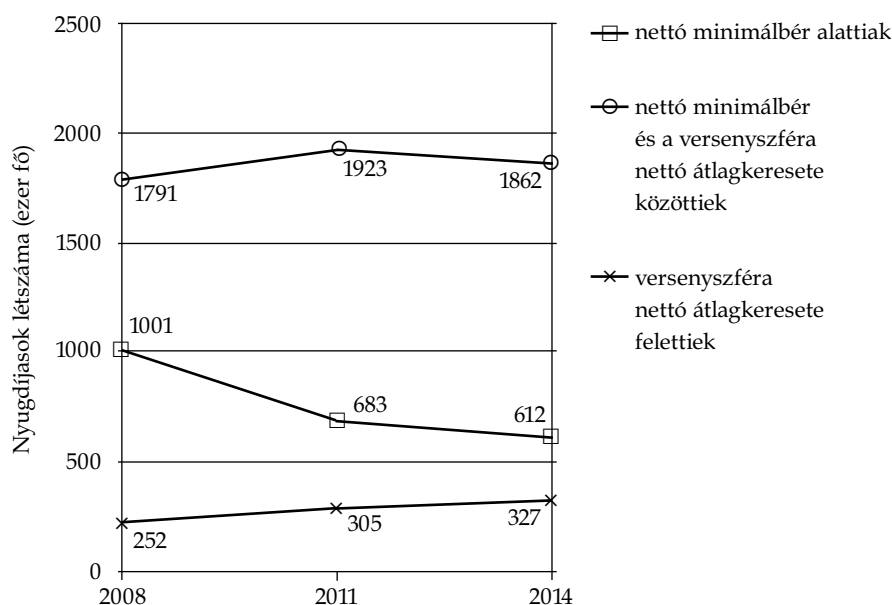

10. ábra. Társadalmi ellátások és igénybevevők eloszlása, 2014 (Forrás: KSH-STADAT, letöltés: 2016.01.18., saját számítás)

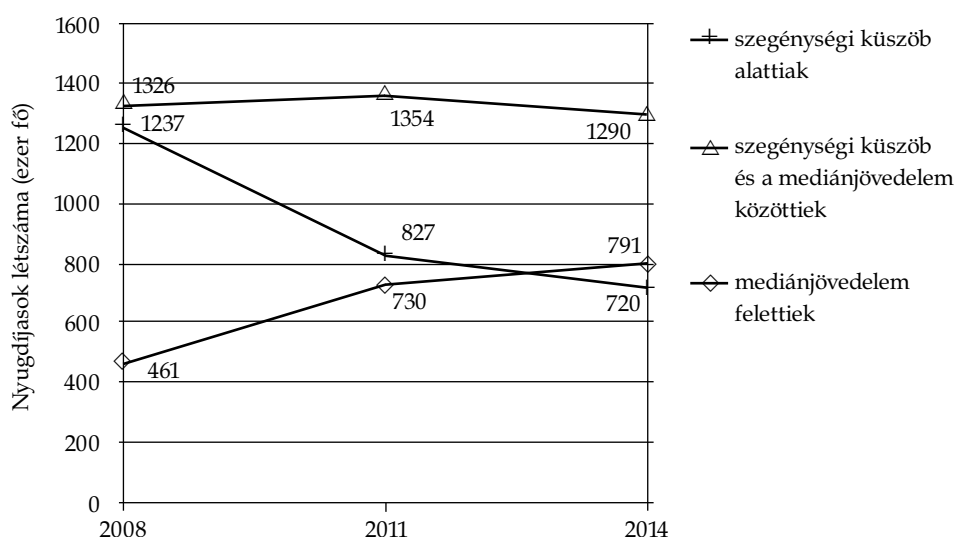
A munkanélküli-ellátások egy ellátottra jutó átlagos összegét tekintve is arányos elosztás képe rajzolódik ki a 2007-2014-es időszakban. Az adatok alapján talán egy gyenge tendencia is megfigyelhető, miszerint a munkanélküli- és a munkanélküliséggel kapcsolatos ellátások 2014-ben erősebben koncentráálódtak

az alsó kettő, illetve három jövedelmi tizedben, mint akár 2011-ben, akár 2007-ben. Ennek magyarázata azonban részben a foglalkoztatottság emelkedésében keresendő – hiszen a munkanélküliség nagyobb mértékben csökkent a középső és felső jövedelmi tizedekbe tartozóknál –, másrészt pedig a közmunkaprogramban, amelynek ellentételezése nem munkanélküliséggel kapcsolatos ellátásként, hanem keresetként kerül elszámolásra a statisztikákban. Mivel az aktív keresők decilisek közötti megoszlása a vizsgált időszak folyamán viszonylag stabil maradt (1–3. decilisben 20–21 százalék; 4–7. decilisben 39–41 százalék; 8–10. decilisben 39–41. százalék), így a nyugdíjasoknak a felső decilisekbe való „tömörülését”, az egyéb inaktívoknak és a gyermekeknek – a felső három jövedelmi tizedből való – lejjebb szorulása „ellensúlyozta”.

Természetesen a nyugdíjasok relatív jövedelmi pozíciójának még kedvezőbbé válása nemcsak az állami transferekkel, hanem a foglalkoztatottsági rátával és a keresetek színvonalával is összefügg, hiszen ha a piaci foglalkoztatottság és a piaci keresetek erőteljesebben emelkedtek volna, akkor nem találnánk ennyire nyugdíjast a jövedelmi létra tetejének közelében. A foglalkoztatottsági arány, bár a válság éveitől csökkent, de 2014-ben mégis magasabb volt, mint 2007-ben, így ez önmagában nem lehet oka a nyugdíjasok „felemelkedésének”. Marad tehát magyarázatként a keresetek és a nyugdíjak színvonalában bekövetkezett arányeltolódás. Ezeket szemlélteti a 11. és 12. ábra, amelyek a nettó minimálbérhez, a szegénységi küszöbhez, illetve a versenyszféra nettó átlagkeresetéhez

11. ábra. Nyugdíjban és nyugdíjszerű ellátásban részesülők száma jövedelmi kategóriánként (Forrás: ONYF évkönyvek és KSH-STADAT, letöltés: 2016.01.18., saját becslés)

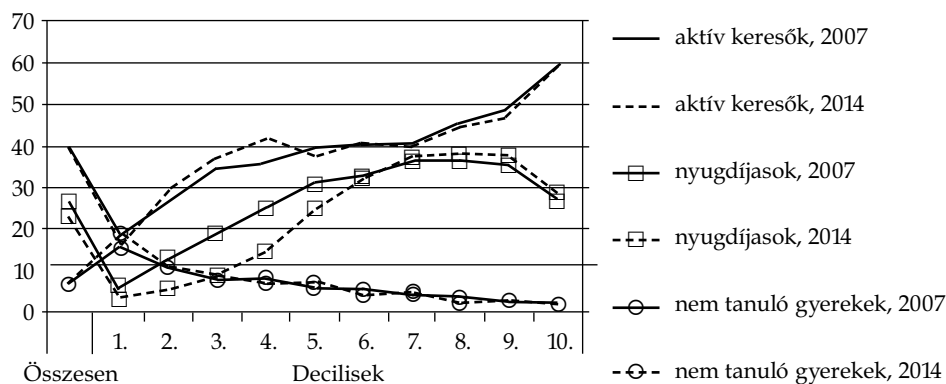

12. ábra. Nyugdíjban és nyugdíjszerű ellátásban részesülők száma jövedelmi kategóriánként (Forrás: ONYF évkönyvek és KSH-STADAT, letöltés: 2016.01.18., saját becslés)

viszonyítva mutatják, hogy a nyugdíjasok mekkora részének van ezeknél magasabb, illetve alacsonyabb nyugdíja.

Mint látható, 2008 és 2013 között erőteljesen csökkent a minimálbér alatti, de emelkedett a versenyszféra nettó átlagkereseténél több járandóságot kapó nyugdíjasok száma, miközben – a 2011-es év kiugrása ellenére – 2008 és 2014 között lényegében változatlan maradt a kettő közötti összeget kézhez kapóké. A változásoknak több összetevője is van: egyrészt az időszakban emelkedtek a versenyszféra keresetei a gazdasági válságból való kilábalás és az adórendszer megváltoztatásának eredményeként (119-ről 159 ezer forintra, vagyis 33 százalékkal), másrészt a minimálbér nettó összege is növekedett (56-ról 64 ezer forintra, vagyis 14 százalékkal), harmadrészt pedig komoly átalakítások történtek a nyugdíjrendszerben (aminek eredményeképpen a rokkantsági nyugdíjak átsorolása nyomán összességében a nyugdíjban és nyugdíjszerű ellátásban részesülők száma 250 ezerrel (ONYF, 2011 és 2012), a nyugdíjasok száma pedig mintegy 370 ezer fővel csökkent (KSH, 2014a; ONYF, 2013 és 2014).

A minimálbér alatti juttatást kapó nyugdíjasok számának nagyarányú csökkenéséből sokat – de közel sem mindent – ez utóbbi változás magyaráz, de úgy tűnik, hogy a nyugdíjak összege is az évenkénti minimálbér-emeléseknél magasabb nettó növekedést produkált. Ami igazán meglepő azonban az az, hogy az amúgy harmadával megemelkedett átlagkereset feletti juttatást kapó nyugdíjasok száma ennek ellenére tovább növekedett. Míg 2008-ban a nyugdíjasok kétharmadának volt magasabb összegű nyugdíja, mint az akkori minimálbér, és közel nyolc százalékuknak volt magasabb még a versenyszféra nettó átlagkereseténél is, ezek aránya 2013-ra 78, illetve 12 százalékra nőtt. Tehát az állam

13. ábra. Aktív keresők, nyugdíjasok és nem tanuló gyerekek aránya az egyes jövedelmi tizedekben (Forrás: KSH-STADAT, letöltés: 2016.01.18., saját számítás)

erőteljesebben dotálta ebben az időszakban a nyugdíjasokat, mint amit a magán-gazdaság bővülése a dolgozó aktív korosztályok számára biztosított.

Ezzel szemben 2011–2012-ben több komoly szigorításra is sor került a szociális ellátások terén, amelyek következtében a 2007-es 160 ezer és a 2010-es 240 ezer fő helyett 2012-ben immár több mint 270 ezer¹⁶ magyar állampolgár nem részesült semmiféle ellátásban.

Visszatérve arra a kérdésre, hogy miként lehet(ett) a magyar jóléti rendszer ennyire hatékony a szegénység csökkentésében, még mindig nem tudjuk megadni a pontos választ, annyit azonban már látunk, hogy 2008–2010 között a segélyek és családtámogatások, valamint a nyugdíjak egymáshoz viszonyított aránya kiegyensúlyozottabb volt, mint a 2010-et követő időszak során átalakított rendszerben (13. ábra). Emellett az eddigiek során láthattuk azt is, hogy a nyugdíjak már a megfigyelt időszak elején is nagyon nagy arányban emelték a nyugdíjasok jövedelmét a szegénységi küszöb fölé, és ezért a társadalmi transzfereknek a nyugdíjak felé történt további eltolódása sokuknál már csak a jövedelmi színvonal fenntartását, illetve további emelését szolgálhatta. Ezzel szemben az egyéb társadalmi transzferekre – elsősorban a segélyekre, illetve a gyermek- és családtámogatásokra – fordított GDP-arányos kiadások, illetve ezek szegénység-csökkentő hatása 2009-től csökken, vagyis ezek egyre kevésbé képesek a legala-

¹⁶ „2012-ben a nyilvántartott álláskeresők összetétele a kapott ellátás típusa szerint jelentősen megváltozott, köszönhetően annak, hogy 2011 szeptemberétől módosultak az álláskeresési ellátások formái és feltételei. 2012-ben éves átlagban 68,9 ezer fő (az álláskeresők mindössze 12,3 százaléka) volt jogosult álláskeresési járadékra és segélyre, további 200,3 ezer fő (35,8 százalék) részesült foglalkoztatást helyettesítő támogatásban vagy rendszeres szociális segélyben, míg az álláskeresők több mint fele semmilyen ellátásra nem volt jogosult ebben az évben.” (NFSZ, 2013: 5.) „2010-ben a nyilvántartott álláskeresők átlagos száma 582 664 fő volt.” (ÁFSZ, 2011: 8.) „2010-ben az átlagos havi létszám alapján az álláskeresők összetétele a következőképpen alakult: 32 százalék a jogosult álláskeresési támogatásra, 28,8 százalék a szociális támogatásra és végül a legmagasabb, 39,2 százalék azon álláskeresők aránya, akik semmilyen ellátásra nem voltak jogosultak ebben az évben.” (NFSZ, 2013: 18.)

csonyabb jövedelmű családokat a szegénységi küszöb fölé emelni. Az összkép viszont csak akkor válhat teljessé, ha figyelembe vesszük, hogy mindezt csak egy olyan alacsony szegénységi küszöb teheti lehetővé, amelyen az állam képes átdobni a nyugdíjasok nagy tömegeit. Ezt Magyarországon az európai összevetésben alacsony foglalkoztatottság és kereseti színvonal „teszi lehetővé”, hiszen a rendszerváltozás után lecsökkent foglalkoztatottság mellett a keresetek reálértéke, illetve az egy főre jutó reáljövedelem csak 2001–2002-ben érte el az 1990. évi szintet, azonban a reálkeresetek és az egy főre jutó reáljövedelem értékének a '90-es évek második felétől elindult növekedése is csak 2006-ig tartott, azóta pedig az előbbi – jóindulatú fogalmazással – stagnált, utóbbi viszont újra csökkenésbe fordult, és 2010-re megint visszaesett a rendszerváltáskori szintjére.

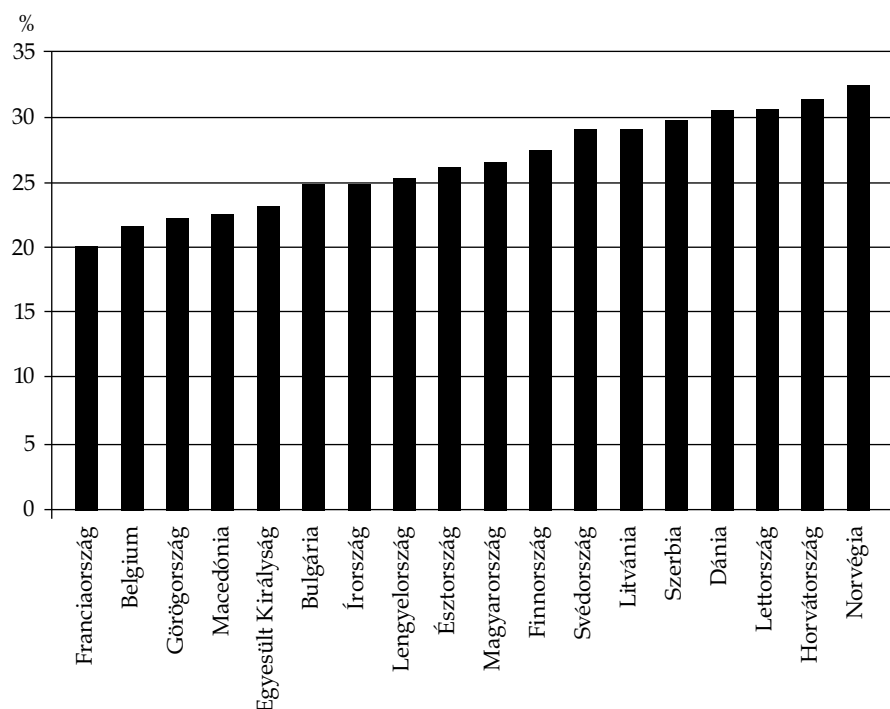
A magyar állam által folyósított társadalmi transzferek európai viszonylatban kiemelkedő hatásfokát tehát nem a rendszer kiemelkedő színvonala magyarázza, hanem egyrészt a középrétegek¹⁷ alacsony jövedelmi szintje, másrészt pedig az, hogy a transzferek nagyobb része kerül nyugdíjak formájában olyan háztartásokhoz, amelyekben nincsen vagy kevés az eltartott, és az idős felnőtt tagok mindegyike – vagy legalábbis döntő többsége – saját jogán részesedik ilyen biztonságos juttatási formában, vagyis ezek összege a háztartáson belül kumulálódhat.

IV. ÁLLAMI FOGLALKOZTATÁS

Az állam egyenlőtlenségformáló szerepe azonban nemcsak a pénzbeli társadalmi transzfereken, hanem az állami foglalkoztatáson keresztül is érvényesül, hiszen a piac és a magántulajdon Magyarországon ma csak a munkahelyek háromnegyedét biztosítja.¹⁸ A magángazdaság mellett tehát jelentős tömeget képvisel az

¹⁷ A Társi adatai azt mutatják, hogy a „középrétegek” 1996 és 2007 között számukat és arányukat tekintve enyhén növekedtek, 2007 és 2014 között pedig vékonyodtak, ezzel szemben a „szegények” rétege – éppen fordítva – az előbbi időszakban enyhén csökkent, az utóbbiban viszont erőteljesen megnövekedett (vö. Szivós–Tóth, 2015: 20., illetve 18.). A „középrétegeket” a Társi kizárólag a jövedelemeloszlás alapján határozza meg: „Vegyük az ekvivalens jövedelem szerint sorba rendezett tízmillió ember közül azt, aki pontosan középen helyezkedik el (tehát ő a jövedelemeloszlás mediánja), és vegyük az ő háztartása egy főre jutó jövedelmének az ötven százalékát. Akiknek ennél kevesebb van, azokat »szegénynek« tekintjük. A 50 százalék és 80 százalék közötti jövedelemmel rendelkezőket »veszélyeztetett alsó« rétegnek, akik a mediánjövedelem körüli ± 20 százalékos sávban helyezkednek el, »alsó középrétegnek« nevezzük. Akik a 120 százalék és 200 százalék közötti jövedelemmel rendelkeznek, azokat »középrétegnek«, akik pedig a medián 200 százalékánál többel rendelkeznek, »jómódúnak« (vagy felső középrétegnek) nevezzük” (Szivós–Tóth, 2015: 18.).

¹⁸ A hazai tulajdonú tőke ma már csak a foglalkoztatottak felének ad munkát, míg 15 éve még meghaladta a háromnegyedes részesedést. A hazai tulajdonú vállalkozások alkalmazásában a 2010–2014 közötti időszakban nagyjából 2,1 millió fő állt. Mellettük a 2010–2013-as években nagyjából 600–630 ezer fő állt külföldi tulajdonú vállalkozások alkalmazásában (KSH, 2013 és 2015b és 2015c), ami az összes magyarországi alkalmazott nagyjából 17–18 százalékát jelentette. A foglalkoztatottak között szerepelt nagyjából 450–500 ezer olyan vállalkozó is, akinek első számú megélhetési forrását a saját vállalkozása biztosította.

14. ábra. A közszférában alkalmazottak aránya a foglalkoztatottakon belül, 2014 (vagy legkésőbbi hozzáférhető év) (Forrás: ILO-Database, letöltés: 2016.01.28., saját számítás)

a közvetlenül állami fenntartásban lévő 750-850 ezer munkahely, továbbá a napjainkra immár 200 ezres számhoz közelítő közfoglalkoztatás, amely együttesen az összes foglalkoztatott mintegy negyede számára biztosít jövedelmet. Magyarországon a teljes foglalkoztatottság negyedét és az alkalmazotti álláshelyek közel harmadát kitevő közszféra nagysága jelentős, de európai összehasonlításban egyáltalán nem magas. Az arányszámok összehasonlításánál (14. ábra) azonban nem szabad elfeledkezni arról sem, hogy ezek nemcsak az egyes országok állami foglalkoztatásának kiterjedtségét tükrözik, hanem a bennük működő magángazdaság ereje és foglalkoztatási képessége is hatással van rájuk.

Az állami foglalkoztatottak azonban nem alkotnak homogén masszát, hiszen az állami tevékenységek köre is differenciált. Ennek következtében a különböző területeken és eltérő jogviszonyban dolgozó állami alkalmazottak jövedelmi viszonyait tekintve nem is olyan kis mértékűek a belső egyenlőtlenségek. Az állami tevékenységeknek vannak olyan területei, amelyek az állam alapfunkcióihoz tartoznak, és ezért nem engedhető meg, hogy ne állami tulajdon és irányítás alatt álljanak, olyanok, amelyeket a piac nem hajlandó ellátni, mert az nem lenne számára nyereséges, illetve olyanok, amelyeket az állam valamilyen oknál fogva kivon a piaci termékek, szolgáltatások közül, mert ellátásuknak társadalmi felelősséget tulajdonít. Az alaptevékenységek közé tartozik a honvédelem, a

rendfenntartás, az igazságszolgáltatás, a végrehajtás, az adóbeszedés és a bürokratikus igazgatás egész apparátusa (vö.: Weber, 2010; Ferge, 2010; Habermas, 1971). Ezeken kívül az államok többsége számos közszolgáltatást is biztosít állampolgárai számára, amelyek nem tartoznak definíció szerinti funkciói közé. Magyarországon ilyen nem piacósított tevékenységterület, illetve szolgáltatás elsősorban az egészségügy, a szociális ellátás és az oktatás – persze nem abban az értelemben, hogy ezeket a feladatokat ne vállalhatnák fel magánvállalkozások vagy társadalmi szervezetek, csak annyiban, hogy a legtöbb esetben a működés finanszírozása állami forrásokból, állami megrendelésre történik, és nem a piaci kereslet-kínálati viszonyok szabályozzák. Ezek mellett azonban több olyan területe is van a magyar gazdaságnak, amelyek ellátásához nem fűződik olyan egyértelmű társadalmi felelősség, mint az egészségügy és az oktatás esetében, működtetésük Magyarországon mégis jellemzően – vagy nagy mértékben – állami finanszírozásban történik. Ilyen szolgáltatások a helyi és távolsági közúti tömegközlekedés, a vasúti közlekedés és szállítás, vagy bizonyos esetekben a közmű- és energiaellátás. Ezeken a területeken a tulajdonviszonyok nem feltétlenül egyértelműek, hiszen sok esetben állami – vagy részben állami – tulajdonú gazdasági szervezetekről beszélhetünk, más esetekben teljes egészében magántulajdonban lévő vállalkozások biztosítják a szolgáltatásokat, de a fenntartás és a fejlesztés finanszírozása döntő részben állami normatívák alapján, állami forrásból történik. Ezekben a gazdasági ágazatokban Magyarországon a jövedelmi viszonyokat nem a kereslet-kínálat törvényei, hanem jogszabályokban rögzített politikai döntések szabályozzák.

A nem piacósított vagy nem piacósítható tevékenységek közül az egészségügyben, az oktatásban és a szociális ellátásban 2001-ben mintegy 450 ezer, 2011-ben 500 ezer, 2014-ben pedig, ha a szociális ellátásba sorolt közfoglalkoztatottakat nem számoljuk legalább 410 ezer ember dolgozott, akik mellett az állami alapfeladatnak tekinthető közigazgatásban, illetve a védelmi tevékenységekben és a kötelező társadalombiztosítási ágazatban 2001-ben mintegy 300 ezer, míg 2011-ben és 2014-ben nagyjából 250 ezer volt a munkahelyek száma.

A 2010-től felfuttatott közmunkaprogram¹⁹ bár nem tekinthető valódi foglalkoztatásnak – hiszen egyrészt más jogi szabályozás, másrészt sajátos „munkabér” vonatkozik a bennük részt vevőkre –, mégis csak további 200 ezer fő számára biztosít valamiféle munkához köthető jövedelmet. A közmunkások persze nyilvánvaló példáját jelentik az állami foglalkoztatás differenciáltságának, de a többi állami alkalmazott esetében is erős a belső tagoltság, és sem jogilag, sem

¹⁹ A közmunkások besorolását a hazai statisztikai gyakorlatban még mindig kérdőjelek övezik; mind a KSH, mind a Társi közmunkásokat foglalkoztatnak, a közmunkásbért pedig munkabérnek tekintik, amiben persze van némi logika: „... hova soroljuk a közmunkásokat, a gazdaságilag aktívak vagy inaktívak, foglalkoztatottak vagy a munkanélküliek közé? Végül – a KSH által is használt konvencióknak megfelelően – a Társi Háztartás Monitor a közmunkásokat foglalkoztatottnak, a közmunkáért általuk kapott fizetséget pedig bérnek tekinti. Ennek a foglalkoztatottság és a jövedelemeloszlás vonatkozásában is megvannak a maga következményei...” (Szivós-Tóth, 2015: 15.). Sajnos ennek a fajta – szerintem téves – elméleti és gyakorlati felfogásnak valóban megvan az a következménye, hogy – mint látni fogjuk – bizonyos ágazatokban gyakorlatilag lehetlenné teszi a keresetek időbeli alakulásának mérését és magyarázatát.

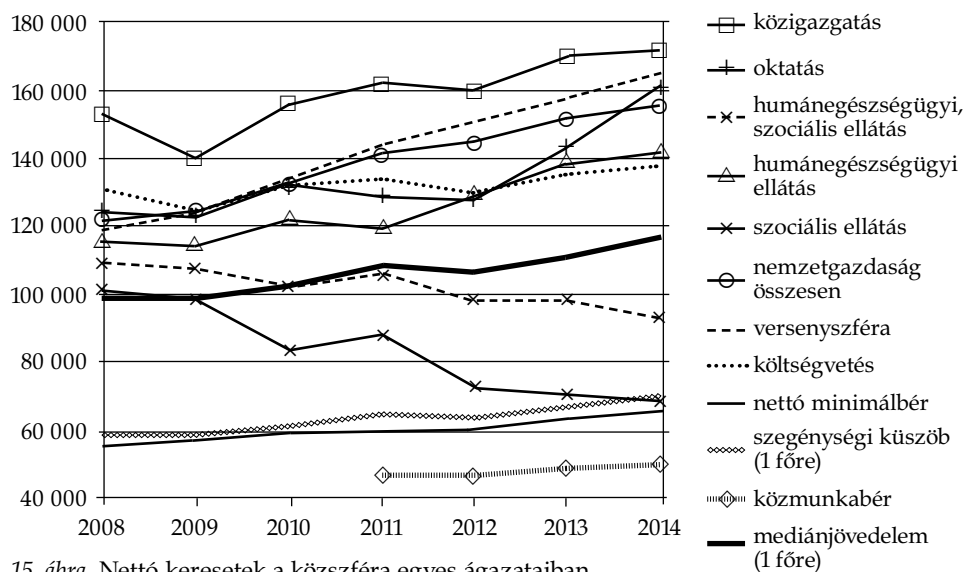
jövedelem tekintetében nem alkotnak homogén tömböt. A 2008-ban például a közoktatásban és az egészségügyben dolgozók átlagkeresete között nem volt számottevő különbség, hisz előbbi 5 ezer forinttal (4,2 százalék) volt több, utóbbi pedig 3 ezerrel kevesebb (2,5 százalék), mint a versenyszféra 119 ezer forintos nettó átlaga. 2014-re viszont már mindkettő alatta maradt a versenyszféra átlagkeresetének, méghozzá úgy, hogy a közoktatás átlaga 161 ezerre emelkedett, miközben a humánegészségügyé csak 141 ezerre. Ez viszont már mínusz 2,5, illetve 14,5 százalékos eltérés, ami ha figyelembe vesszük e két ágazat belső foglalkozási struktúrájának eltéréseit a versenyszférában jellemzőtől, még jelentősebbnek tűnik. A két ágazathoz képest kedvezőbb átlagos jövedelmi helyzetű ágazatot, a közigazgatást sem kerülte el a kereseti színvonal relatív leértékelődése. Míg 2008-ban a versenyszféra nettó átlagánál majdnem 28 százalékkal volt magasabb, 2014-ben már csak kevesebb mint 4 százalékkal haladta meg azt.

Ha a minimálbérrel szinte megegyező nagyságú 1 főre számított szegénységi küszöbhez hasonlítjuk az egyes állami ágazatok átlagos nettó kereseti színvonalát, azt látjuk, hogy az oktatásban és az egészségügyben dolgozók átlagosan több mint kétszeresét, míg a szociális ágazatban²⁰ dolgozók – 2011-ig – nagyjából másfélszeresét kaphatják kézhez, mint a szegénységi küszöb értéke, és mindhárom ágazat átlagos nettó kereseti értéke alatta van a versenyszféra értékének. (15. ábra). Az állami szférában tehát két különleges helyzetű kategória van; az egyik a köz- és kormánytisztviselőké, a másik a közmunkásoké, hiszen egyik esetben jóval magasabb, a másikban pedig jóval alacsonyabb keresetekre lehet számítani. A közmunkaprogramban dolgozók havi nettó keresete épphogy meghaladja a szegénységi küszöb háromnegyedét, míg az államapparátusban dolgozó köz-, illetve kormánytisztviselőké ennek két és félszeresét is meghaladja, ami forintértékben bőven túlszárnyalja a versenyszféra átlagkereseteit is (16. ábra).

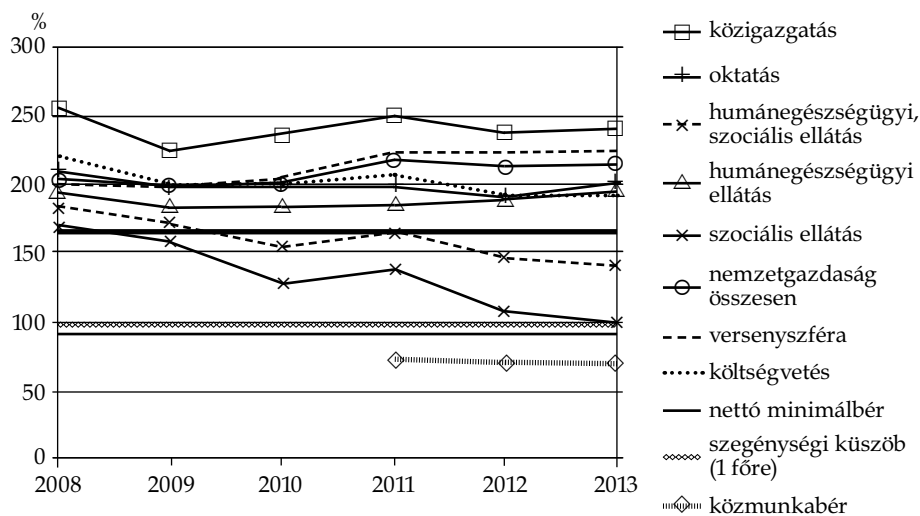
Az ágazatok közötti kereseti arányok ugyanakkor nem állandók. Míg például az oktatásban dolgozók átlagos keresete 2011–2012-ben lemaradt a versenyszférában dolgozókéétól, addig az utóbbi két évben újra visszazárkózni látszik.

A szociális ágazatban dolgozók átlagos keresetei viszont még a közmunkások adatai nélkül számítva is leszakadóban vannak a többi állami ágazathoz képest, velük együtt számított ágazati átlaguk pedig 2014-ben erősen megközelítve a minimálbért, becsúsztott a szegénységi küszöb alá. Érdekes az is, hogy a saját jogú nyugdíjakhoz képest 2008 és 2014 között, az oktatási ágazat átlagkeresetének kivételével, minden más állami kézben lévő ágazat relatív értékvesztést könyvelhetett el (17. ábra). Míg a közigazgatásban és a védelemben dolgozók nettó átlagkeresete 2008-ban közel 175 százaléka volt a saját jogú nyugdíjaknak, addig 2014-ben már csak 145 százaléka. A relatív értékcsökkenés az oktatás területén 142-ről 136-ra, az egészségügyben 133-ról 120-ra, míg a szociális ellátásban 116-ról 56 százalékra – közmunkások nélküli becsült értékkel számolva 79 százalékra – esett vissza.

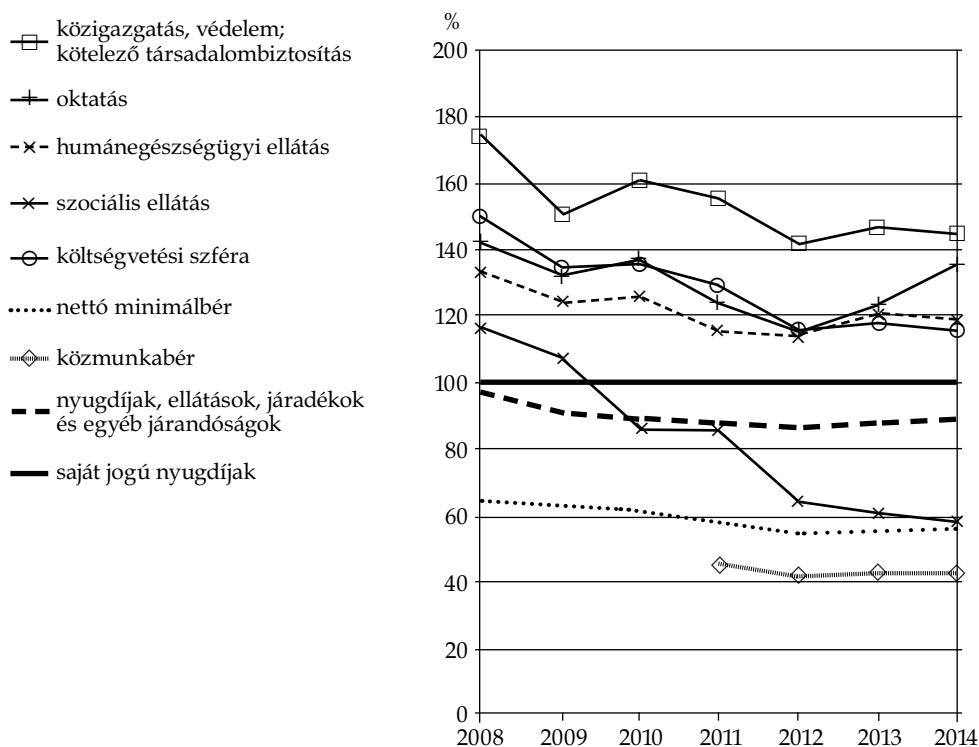
²⁰ Sajnálatos módon a szociális ágazatban kerül elszámolásra a KSH-nál a közmunkások döntő többsége is, ami utóbbiak létszámának növekedésével folyamatosan húzza le a szociális ágazat kereseti átlagait, így ez az adat 2010–2011-től önmagában nem értelmezhető.

15. ábra. Nettó keresetek a közszer egyes ágazataiban és a nemzetgazdaságban (Ft/hó) (Forrás: KSH-STADAT, letöltés: 2016.01.18.; Eurostat-Database letöltés: 2016.01.22.; kozfoglalkoztatatas.kormany.hu, saját számítás)

16. ábra. Nettó keresetek szegénységi küszöbhöz viszonyított aránya a közszer egyes ágazataiban és a nemzetgazdaságban (Forrás: KSH-STADAT, letöltés: 2016.01.18.; Eurostat-Database letöltés: 2016.01.22.; kozfoglalkoztatatas.kormany.hu, saját számítás)

17. ábra. A közsféra nettó átlagkeresetei a saját jogú nyugdíjak arányában
(Forrás: KSH-STADAT, letöltés: 2016.01.18., saját becslés)

Úgy tűnik, hogy a definíció szerinti állami feladatok ellátására létrehozott álláshelyeket jobban honorálja az állam, mint a közszolgáltatások ellátására hivatott pozíciókat. Az oktatásban, az egészségügyben és a szociális ellátásban található munkahelyeken a magánszféra átlagánál alacsonyabb fizetésekkel kell megelégedniük a dolgozóknak. Magyarországon általánosságban véve érvényesnek tűnik az a kijelentés, hogy közöttük az oktatási ágazatban a legmagasabbak a keresetek, az egészségügyi ágazat keresetei ennél valamivel alacsonyabbak, míg a legkevesebbet mindig a szociális ágazatban keresik – és keresték korábban is – az állami közszolgáltatásokban dolgozó alkalmazottak. Ennek magyarázatában is nehéz közgazdasági törvényszerűséget találni, hiszen míg az európai gazdasági térben nagyobb kereslet mutatkozik a szaktudásukat más országokban is könnyen alkalmazni tudó és ezáltal mobilabb egészségügyi és szociális alkalmazottak iránt, akiknek ebből következően a kereslet-kínálat piaci törvényei alapján a hazainál jóval kedvezőbbek elvándorlás esetén a kereseti kilátásaik, a bürokráciában és az oktatási szférában megszerzett, de fokozottabban országspecifikus – és ezáltal a közös gazdasági térben nehezebben transzformálható – tudással rendelkezők elhelyezkedési és kereseti esélyei külföldön relatíve kedvezőtlenebbek.

Összegezve az eddigieket elmondható, hogy bár az állam a piaci jövedelmeknél alacsonyabb kereseteket biztosít alkalmazottainak, de döntő többségüket nem fenyegeti a szegénység – se pedig a jólét – veszélye. Az egyik kivételt az állami bürokráciában dolgozók jelentik, akik többsége feltehetően a jövedelemeloszlás felső tizedeibe kerülhet, míg a másikat természetesen a közmunkások, akiknek jövedelme 2013-ban még a két – ilyen formában foglalkoztatott – keresővel rendelkező eltartott nélküli háztartást feltételezve is alatta maradt a szegénységi küszöbnek, és 2014-ben is csak alig több, mint 3000 forinttal szárnyalta túl annak egy hónapra eső összegét.

V. AZ ADÓRENDSZER ÉS VÁLTOZÁSAI

A jövedelemeloszlásra ható állami beavatkozások harmadik itt vizsgálandó területe az adórendszer. Magyarországot az 1990–2010 közötti időszakot tekintve mindvégig egy progresszív, és a legalacsonyabb jövedelműeket adókedvezményekkel támogató adórendszer jellemezte, amely a munkából származó jövedelmek valamilyen fokú nivellálását célozta. Az adókedvezmények, bár ebben a korábbi időszakban sem általában a szegényeket, hanem csak a munkaviszonyral rendelkező, de kevesebbet kereső munkavállalókat érintették, a rendszer ezen belül más különbségtétellel nem élt. 2010-től ez a szemlélet megváltozott. Az egykulcsos személyi jövedelemadó²¹ bevezetése a magasabb, míg a korábbi adókedvezmények eltörlése az alacsonyabb munkajövedelemmel rendelkezőknél iktatta ki a korábbi progresszív rendszerbe kódolt egyenlősítő hatásokat. Az ezek helyett bevezetett családi adókedvezményt viszont 2013-ig csak a közepes vagy magas munkajövedelemmel rendelkezők tudták teljes mértékben igénybe venni (ez 2014-től némileg jobban elérhetőbbé vált az alacsonyabb jövedelmű munkavállalók számára is a járulékokból történő levonás bevezetésével), és közülük sem minden munkavállalónak, csak azoknak, akik gyermeket neveltek. A családi adókedvezmény bevallott általános célja a gyermekvállalás elősegítése, de konkrét megvalósítása e tekintetben különbséget tesz a dolgozók és a munka nélkül lévő családok között, vagyis ténylegesen csak a családok egy speciális körének – a „közép- vagy felső jövedelmi rétegekbe” tartozó gyermekes családoknak – a jövedelmi helyzetén javít. Az adórendszer 2010-es átalakítása tehát a jövedelemegyenlőtlenségek szempontjából is lényeges következményekkel járt, hiszen – szándékosan sarkítottan fogalmazva – míg korábban az alacsonyabb jövedelmű munkavállalók nyertek a magasabb jövedelműek kárára, addig az új adórendszerben a magasabb jövedelmű gyermekesek nyernek az alacsony jövedelmű gyermektelen munkavállalók kárára.

²¹ Egykulcsos adórendszert az Európai Unió tagállamai közül Észtország (1994), Litvánia (1994), Lettország (1997), Szlovákia (2004–2013), Csehország (2008) és Magyarország (2011) vezetett be (Tóth G.–Virovác, 2013: 386–387.). Úgy tűnik tehát, hogy ez az adórendszer csak a neoliborális és beágyazott neoliberális (vö. Greskovits–Bohle 2008) rendszerváltó államokra jellemző, hiszen első hullámban a balti államok vezették be, az ő példájukat pedig később a visegrádi államok közül követték többen is.

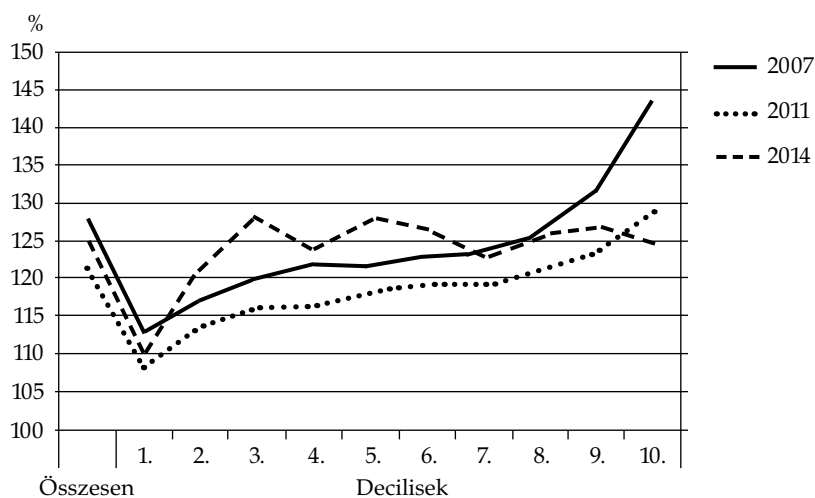
Becslések és modellszámítások alapján a Magyarországon 2010 és 2013 között végrehajtott személyijövedelemadó-reform²² több mint 400 milliárd forinttal csökkentti éves szinten az államháztartás bevételeit, de nem egységes mértékben hat az egyes jövedelmi rétegek adóterhelésére. A reform az alsó jövedelmi tizedekbe tartozók többségénél kis vagy semmilyen változást nem okoz, de a felsőbb tizedekhez képest ezekben több a vesztes, mint a nyertes. A középső három jövedelmi tizedben több adózónak nagyobb az adófizetési kötelezettsége, mint ahánynak kisebb. Ebben szerepet játszik a gyermektelenek és a gyermekek között a jövedelemátrendeződés is, mivel a családi adókedvezmény bővült, viszont eltűnt a korábbi adójóváírás. A változtatás egybehangzóan a két legfelső jövedelmi tized jövedelmét növeli meg a legnagyobb mértékben, mivel itt az adókulcs csökkentése mellett a családi adókedvezményt is nagyobb mértékben tudják kihasználni a gyermekek. Ugyanakkor ezzel együtt is minden jövedelmi rétegben vannak olyanok, akik rosszabbul járnak (vö. Benedek-Kiss 2011; Tóth G.-Virovác, 2013; Benedek-Lelkes, 2005).

A becslések és modellezések megállapításait viszonylag pontosan tükrözik a hivatalos statisztikai adatok is. A mérések alapján végzett számítás szerint a bruttó és a nettó jövedelmek aránya a legalsó tizedben 2007 és 2011 között csökkent, majd 2011 és 2014 között újra emelkedett, igaz, még így is a 2007-es szint alatt maradt. Bár külön számításokkal itt most nem ellenőrizhető, de ebben feltehetően nem játszott szerepet összetételhatás, hiszen ebben a tizedben a foglalkoztatott és így adóköteles jövedelemmel rendelkezők aránya gyakorlatilag nem változott (vö. 18. ábra).

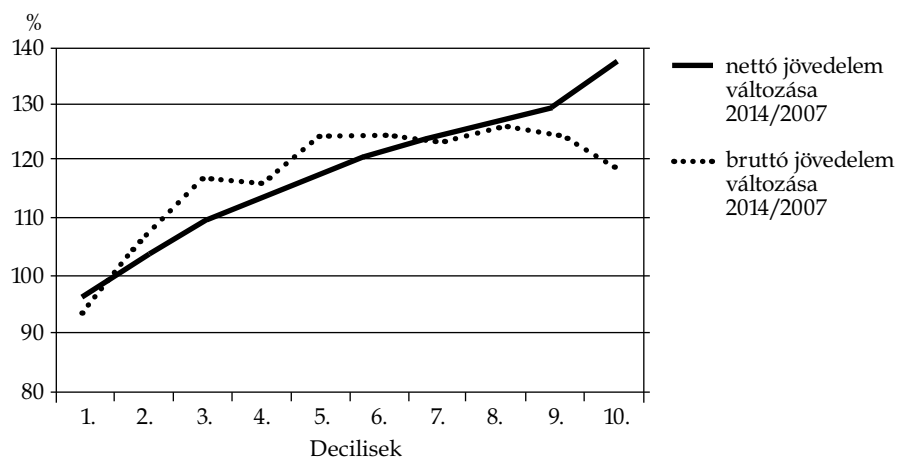
A 2–6. jövedelmi tizedekben viszont egyértelműen megemelkedett az összes adóteher mértéke mind a válság előtti, mind a válság és a kormányváltás utáni szinthez képest. Bár a 3. és 4. tizedben némileg megnövekedett a foglalkoztatottak aránya is, de a változások nagyságrendje és egyenletessége összességében arra utalnak, hogy a hatás nagy része az adórendszer átalakítására vezethető vissza. A 7–8. decilis nettó és bruttó jövedelmének aránya 2014-ben nagyjából megegyezett a 2007-essel, de a két legfelső tizedben drasztikusan, 44 százalékról 25 százalékra esett vissza a teher mértéke, és vált 2014-re nagyjából az összes jövedelmi rétegben jellemzővé. (A 18. ábrán jól megfigyelhető, hogyan tűnt el a rendszerből a korábbi progresszivitás hatása.)

Az adórendszer változásaiból, vagyis a progresszivitás kivezetéséből és ezzel együtt az adóterhelésnek a 2. decilistől való csökkentéséből következik (19. ábra), hogy a nettó jövedelmek növekedése a 2–6. tizedben elmaradt a bruttó értékekétől, míg a két legfelsőben – és kismértékben a legalsóban – jóval meghaladta azt. A nettó jövedelemnek a legfelső decilisben megmutatkozó még erőteljesebb növekedése ráadásul annak ellenére következett be, hogy a bruttó növekedés elmaradt az 5–9. tizedekéhez képest. Ahhoz, hogy az egykulcsos adó bevezetése elle-

²² Az adórendszer másik kulcsfontosságú elmével itt nem tudunk foglalkozni, mivel az a háztartásoknál nem a bevételi, hanem a kiadási oldalon jelentkezik. Az mindenestre külön számítások nélkül is egyértelmű, hogy bár az áfa általános kulcsának emelése a kisebb jövedelműek számára nagyobb megterhelést jelent, de a társadalmi struktúrára nézve nem jár direkt következményekkel, hiszen éppúgy hat a gazdag gyermektelenekre, mint a munka nélküli gyermekekre.

18. ábra. Bruttó jövedelemtömeg a nettó arányában decilisenként
(Forrás: KSH-STADAT, letöltés: 2016.01.18., saját számítás)

19. ábra. Jövedelemtömeg változása 2007 és 2014 között a jövedelmi tizedekben
(Forrás: KSH-STADAT, letöltés: 2016.01.18., saját számítás)

nére hogyan növekedhetett meg a 2–6. tizedek bruttó és nettó jövedelemtömege közötti arány – vagyis ezen rétegek összes adóterhelése –, feltehetően hozzájárult az adójóváírás eltörlését ellensúlyozandó minimálbér-emelés és bérkompenzáció, valamint az alsó jövedelmi rétegekben erőteljesebben megjelenő közmunkaprogram is, bár ezek ellenőrzésére a fenti adatsorok nem adnak lehetőséget.

VI. ÖSSZEGZÉS ÉS TANULSÁGOK

Az európai összevetésben viszonylag alacsony magyarországi jövedelemegyenlőtlenség és relatív jövedelmi szegénység ellenére a pénzügyi állami újraelosztás belső szerkezetébe kódolt elosztási elvek szisztematikusan tükröződnek. E tekintetben a nyugdíjasok viszonylag kedvező jövedelmi helyzete és a gyermekek körében magas szegénységi kockázat nemcsak a piaci viszonyok terméke, hanem részben az állami elosztás egyenlőtlenségeiből is fakad. A magyarországi újraelosztás rendszere ezért elég ellentmondásosnak tűnik. Bár sokak esetében nagymértékben csökkenti a létbizonytalanságot és a szegénységet, másoktól viszont – úgy tűnik, hogy inkább elvi és nem gazdasági alapon – megtagadja a segítséget, és ezáltal maga is létrehoz saját állampolgárai között újabb egyenlőtlenségeket.

A saját jogú nyugdíjak tekintetében a magyar állam lehetőségeihez mérten kifejezetten gáláns. Ez is munkához kötött ellátás ugyan, abban az értelemben, hogy megfelelő mennyiségű ledolgozott munkaév szükséges hozzá, de a korábbi keresetek alapján belsőleg is differenciált a rendszer. Magas nyugdíjat az kap, aki korábban, aktív évei alatt is biztos és kedvező munkaerőpiaci pozíció birtokában volt, miáltal az idős inaktívak között az állam fenntartja az aktív életszakaszban létrejött piaci egyenlőtlenségeket.²³

Az inaktívak maradék része, akik jellemzően még munkaképes korban vannak – feltehetően olyan közgazdasági megfontolások miatt, amelyek szerint az aktív korúaknak juttatott viszonylag magas összegű társadalmi ellátások a munkavállalás ellen hatnak, és így csökkentik a munkaerő-kínálatot –, más elbírálás alá esnek. A munkanélküli-ellátások és a szociális segélyek nagysága ezért messze elmarad nemcsak a nyugdíjak, hanem a szegénységi küszöb összegétől is, hogy munkára „ösztökélje” a nem dolgozókat. Ennek érdekében 2011–2012 óta további szigorításokra került sor a szociális ellátások terén, amelyek következtében 2012-ben – a foglalkoztatottsági arányok emelkedése ellenére is – immár több mint 270 ezer magyar állampolgár nem részesült semmiféle ellátásban.

A szociális jogok szűkítése és feltételhez kötése mellett – pontosabban ezért cserébe – a magyar állam a közmunkaprogram bővítésével valamelyest támogatta is a munkaerőpiacról kiszorulókat és jövedelemszerzési esélyeit, igaz, a program megvalósításának módja ellentmondásos, hiszen az ebből szerezhető jövedelem nem éri el a szegénységi küszöb szintjét, és azáltal, hogy a minimálbér alatti összeg jut a benne részt vevők számára, egyúttal ki is fejezi azt a tényt, hogy nem termel valódi értéket, és így a munkaerőpiacnak nem integráns része.

A pénzügyi társadalmi juttatások rendszerének átalakításakor az egymást követő kormányzatok 2009 óta mindig a sérülékenyebb, kiszolgáltatottabb rétegek megsegítésére fordítható kiadásokon takarékoskodtak. Ez nemcsak a jóléti

²³ Másrészt közvetve és időben eltolva ugyan, de az állami újraelosztás jövedelmeket csoportosít át az alacsony keresetűektől a magasabb keresetűek felé, mivel a kedvezőtlenebb munkaerőpiaci pozíciójú – laza, átmeneti kapcsolódással rendelkezők, illetve főként a képzetlen, egyszerű fizikai munkát végzők – magasabb halandósági arányai miatt sokan meg sem élnek vagy csak rövid ideig élvezhetik a járulékbefizetéseik által megszerzett jogosultságukat.

ellátások terén történt így, hanem az állami foglalkoztatásban is, hiszen az egyes ágazatok közül éppen a szociális ellátásban és az egészségügyben dolgozók bérei maradtak el leginkább a versenyszféra – és a nemzetgazdaság egészének – keresetemelkedésétől. Emellett azonban a kereseti átlagok növekedése 2008 óta az állami szféra más ágazataiban is elmaradt a versenyszférától, így még a korábban kifejezetten kedvező helyzetben lévő állami bürokráciában dolgozó tisztviselők relatív előnye is egyre kisebbre zsugorodott a magángazdaságban dolgozók átlagához képest.

Az adórendszer progresszivitásának megszüntetése és arányossá tétele, valamint az alacsony jövedelműek adójóváírásának megszüntetése és a családi adókedvezmények jelentős kibővítése szintén egyértelmű jele az állami preferenciák megváltozásának, amely minden támogatás feltételül szabja a legális munkavégzést, ami a közép- és a felső jövedelmi rétegek számára jelent könnyebbséget. Hasonló következményekkel járt, hogy a családtámogatások az adókedvezmények felé mozdultak el, hiszen ez egyrészt kizárja a kedvezményezett köréből a munkaerőpiacról kiszorultakat – vagyis gyermek és gyermek között határvonalat húz szüleik sikeressége alapján –, másrészt minél magasabb jövedelműek a szülők, annál nagyobb kedvezményt képesek igénybe venni gyermekeik után, vagyis ténylegesen a közép- és felső jövedelmi rétegekbe tartozó legálisan dolgozó gyermekes családok számára biztosít érezhető előnyöket.

Ugy tűnik tehát, mintha 2010 óta a sajátos, „koraszülött” magyar jóléti állam esetében is olyasféle tendenciák jelentkeznének, mint amit korábban a nyugat-európai országokban a jóléti állam válsága kapcsán figyelhettek meg az elemzők, vagyis hogy a *welfare state* felől a *workfare state* felé, a dekommodifikációtól (vagyis a munkavállalók árjellegének csökkentésétől) a rekommodifikáció (azaz az árjelleg újbóli felerősödése) felé mozdultak el a jóléti rendszerek. Amennyiben ez igaz, akkor az állami szerepfelfogásnak ilyen változása újradefiniálhatja az állampolgárság, Magyarországon a rendszerváltás után talán még meg sem szilárdult eszményét, hiszen ebből következően immáron nem az állampolgárok összessége jelent államalkotó nemzetet, csak az számít teljes jogú állampolgárnak, aki munkavégzéssel igazolja, hogy érdemes a közösség és az állam jóindulatára.

Mindeme átalakulás ellenére azonban kétségtelen, hogy bár a magyar állam elég válogatós abban a tekintetben, hogy kin segítsen, de összességében még ma is nagyon nagy érdeme van abban, hogy a hazai magángazdaság gyengeségéből fakadó alacsony foglalkoztatottság és az ebből elviekben következő hatalmas szegénység ne váljon valósággá. Egyértelmű, hogy Magyarországon az állami újraelosztás nemcsak hogy a szegénység kiterjedtségét csökkenti – bizonyos feltételek fennállása esetén –, de a pénzbeli jóléti transzferek és az állami foglalkoztatás révén ténylegesen is átrendezi a jövedelmi hierarchiát.

Bár ebben a dolgozatban messze nem vettem figyelembe az állami újraelosztás teljes spektrumát, hiszen a gazdasági szereplőknek juttatott közvetlen és közvetett állami támogatásokról, valamint az államnak a közjavak termelésében betöltött szerepéről és az ezekhez való hozzájárulás, illetve részesülés kérdéséről nem is esett szó, de úgy gondolom, hogy a pénzbeli társadalmi transzferek fenti

adatainak elemzése is rávilágított olyan tényekre, amelyek alapján megfogalmazható néhány általánosabb állítás (illetve kérdés) társadalmunk struktúrájára vonatkozóan:

- Az állami újraelosztás alapvetően módosítja a tőkés piacgazdaság működésének belső logikájából fakadó egyenlőtlenségeket, és ennyiben a rendszerváltás utáni struktúrájának is meghatározó intézménye, illetve integrációs sémája.
- Az állami újraelosztást nem elégséges pusztán a kiadási oldalon vizsgálni, mivel a bevételi – tehát az adózási – oldalon is jelentős egyenlőtlenségek képződhetnek.
- Az állami újraelosztás nem természetesen egyenlősítő vagy kompenzáló jellegű, hanem lehet szelektív vagy felerősítő jellegű is.
- Az állami újraelosztást jellemző egyenlőtlenségeket csak részben határozzák meg a gazdasági szükségszerűségek, és jelentős mértékű ennek alakításában a politikai mozgástér.
- A mai magyar állam pénzübeli újraelosztási mechanizmusai azáltal, hogy a jelenbeli, illetve múltbeli piaci sikerességhez kötik a pénzübeni társadalmi transferekre szánt támogatásokat, szelektív módon kompenzálják a piacról kiszorulókat, illetve kivonulókat, és ezáltal – bár más és mérsékeltebb formában – a piacon kívülre is kivetítik a piaci egyenlőtlenségeket.
- A mai magyar állami újraelosztás a bevételi oldalon is szelektív, ahol kedvezményeket biztosítva a *dolgozó* szülők számára, a felnőttek között fennálló piaci egyenlőtlenségeket felerősítve, a gyermekekre is kivetíti.
- Kérdés és további vizsgálatra szorul, hogy az e tekintetben 2010-től látható átrendeződés értelmezhető-e úgy, hogy a magyar állam feladta volna az esélyteremtő szerepét, és helyette a piaci viszonyok megerősítésére vállalkozott volna.

*

Végezetül tehát arra a korábbi kérdésre, hogy vajon ma kizárólag piacgazdasági szükségszerűségek indokolják-e a magyarországi jövedelemeloszlás mértékét és jellegzetességeit, a fentiek alapján egyértelműen nemleges választ adhatunk. Nyilvánvaló persze, hogy az állami újraelosztás nagyságrendjét a gazdasági korlátok behatárolják, de az eddigiekben felsorakoztatott összehasonlítások alapján az is egyértelműnek tűnik, hogy szinte bármekkora is legyen az elosztható pénzmenyiség nagysága, annak belső struktúrája viszonylag tág határok között változtatható, tehát a társadalom jövedelmi egyenlőtlenségeinek alakulása igen nagy részben az állam – és így a politika – felelőssége is. Ebből pedig az következik, hogy az állami elosztás tudományos elemzése a piacgazdaság körülményei között is indokolt – 25 évvel a rendszerváltás után pedig már megint, még mindig időszerű is.

IRODALOM

- Artner Annamária (2011): *Az európai jóléti modellek és fenntarthatóságuk*. Budapest: Magyar Tudományos Akadémia Világgazdasági Kutatóintézet, Műhelytanulmányok 89. sz.
- Balázs Péter (2011) *Magyarország és Európa*. Budapest: Napvilág Kiadó
- Benedek Dóra–Lelkes Orsolya (2005): *A magyarországi jövedelem újraelosztás vizsgálata mikro-szimulációs modellel*. Budapest: PM Kutatási Füzetek. 10. sz.
- Benedek Dóra–Firle Réka–Scharle Ágota (2006): *A jóléti újraelosztás mértéke és hatékonysága*. Budapest: Pénzügyminisztérium Közgazdasági Kutató Osztály
- Benedek Dóra–Kiss Áron (2011): *Mikroszimulációs elemzés a személyi jövedelemadó módosításainak hatásvizsgálatában*. Közgazdasági Szemle, 2011/2. 97–110.
- Benedek Dóra–Kátay Gábor–Kiss Áron (2012): *Az adóváltozások hatásainak elemzése mikro-szimulációs modellek segítségével*. In: Fazekas Károly–Benczúr Péter–Telegdy Álmos (szerk.) (2012): *Munkaerőpiaci tükrök*. Budapest: MTA KRTK–Közgazdaságtudományi Intézet – Országos Foglalkoztatási Közhazsnú Nonprofit Kft.
- Bohle, Dorothee–Greskovits Béla (2008): *Állam, nemzetköziesedés és a kapitalizmus változatai Kelet-Európában*. Fordulat, 2008/1. 8–36.
- Bohle, Dorothee–Greskovits Béla (2007): *The State, Internationalization, and Capitalist Diversity in Eastern Europe*. Competition & Change. 2007/2. 89–115.
- Böröcz József (1992): *Kettős függőség és tulajdonvákuum: Társadalmi átalakulás az államszocialista félperiférián*. Szociológiai Szemle 1992/3. 3–20.
- Bruder Emese (2014): *A dolgozó szegények vizsgálata egy új szegényszámsítási módszer alapján az Európai Unióban*. Gödöllő: Szent István Egyetem, doktori (PhD) értekezés
- Csillag István (2009): *Van-e visszaút? A gazdasági növekedés tényezőit felemésztő koraszülött jóléti állam*. Közgazdasági Szemle, 2009/7–8. 648–672.
- Dahl, Espen–Dropping, Jon Anders (2001): *„The Norwegian Work Approach in the 1990s: Rhetoric and Reform”*. In: Gilbert, Neil–VanVoorhis, Rebecca (szerk.) (2001): *Activating the Unemployed: A Comparative Appraisal of Work-Oriented Policies*, New Brunswick-London: Transaction Publishers
- Eardley, Tony (1997): *New Relations of Welfare in the Contracting State: The Marketisation of Services for the Unemployed in Australia*. In: New South Wales: University of New South Wales, Social Policy Research Center Discussion Paper 79.
- Éber Márk Áron–Gagy Ágnes (2014): *Osztály és társadalomszerkezet a magyar szociológiában*. Fordulat 2014/21. 170–191.
- Esping-Andersen, Gøsta (1990): *The Three Worlds of Welfare Capitalism*. Cambridge: Polity Press & Princeton: Princeton University Press
- Esping-Andersen, Gøsta (1991): *Mi a jóléti állam?* In: Ferge Zsuzsa–Lévai Katalin (szerk.) (1991): *A jóléti állam*. Budapest: ELTE–HRSZE
- Esping-Andersen, Gøsta (1993): *Changing Classes – Stratification and Mobility in Post-industrial Societies*. London: SAGE
- Esping-Andersen, Gøsta (1996): *Welfare states in Transition: National Adaptations in Global Economies*. London: SAGE
- Esping-Andersen, Gøsta (2003): *Social Foundations of Postindustrial Economies*. New York: Oxford University Press
- Estevez-Abe, Margarita–Iversen, Torben–Soskice, David (2001): *Social protection and the formation of skills: A reinterpretation of the welfare state*. In: Hall, Peter A.–Soskice, David (szerk.) (2001): *Varieties of capitalism: The institutional foundations of comparative advantage*. Oxford: Oxford University Press. 145–183.
- EUROSTAT (2014): *Living Conditions in Europe*. Luxembourg: Publications Office of the European Union

- Eyal, Gil-Szelényi Iván-Townsley, Eleanor (1998): *Making Capitalism without Capitalists: Class formation and Elite Struggles in Post-Communist Central Europe*. London: Verso
- Ferge Zsuzsa (1991): *Társadalmi struktúra és szociálpolitika*. *Esély*, 1991/2. 3–18.
- Ferge Zsuzsa (2002): *Struktúra és egyenlőtlenségek a régi államszocializmusban és az újkapitalizmusban*. *Szociológiai Szemle*, 2002/4. 9–33.
- Ferge Zsuzsa (2006): *Struktúra és szegénység*. In: Kovách Imre (szerk.) (2006): *Társadalmi metaszetek – Érdekek és hatalmi viszonyok, individualizáció és egyenlőtlenség a mai Magyarországon*. Budapest: Napvilág Kiadó, 479–499.
- Ferge Zsuzsa (2010): *Társadalmi áramlatok és egyéni szerepek*. Budapest: Napvilág Kiadó
- Forster, Michael. F.-Tóth I. György (2014): *Cross-Country Evidence of the Multiple Causes of Inequality Changes in the OECD Area*. In: Atkinson, A.-F. Bourguignon (szerk.) (2015): *Handbook of Income Distribution*. Elsevier. 1729–1843.
- Gilbert, Niel (2002): *Transformation of the welfare state: The silent surrender of public responsibility*. New York: Oxford University Press
- Gilbert, Niel (szerk.) (2001): *Targeting Social Benefits: International Perspectives in Issues and Trends*. New Brunswick-London: Transaction Publishers
- Glennster, Howard (1999): *Which Welfare States are Most Likely to Survive*. *International Journal of Social Welfare*, 1999/1. 2–13.
- Greskovits Béla-Bohle, Dorothee (2008): *A transznacionális kapitalizmus változatai Kelet-Közép-Európában*, *Politikatudományi Szemle* 2008/2. 7–32.
- Habermas, Jürgen (1971): *A társadalmi nyilvánosság szerkezetváltozása – Vizsgálódás a polgári társadalom egy kategóriájával kapcsolatban*. Budapest: Gondolat Kiadó
- Habermas, Jürgen (1994a): *Válságtendenciák a kései kapitalizmusban*. In: Felkai Gábor (szerk.) (1994): *Jürgen Habermas Válogatott tanulmányok*. Budapest: Atlantisz 59–140.
- Habermas, Jürgen (1994b): *A jóléti állam válsága és az utópikus energiák kimerülése*. In: Felkai Gábor (szerk.) (1994): *Jürgen Habermas Válogatott tanulmányok*. Budapest: Atlantisz, 283–308.
- Hall, Peter A.-Soskice, David (2001): *Varieties of Capitalism – The Institutional Foundations of Comparative Advantages*. Oxford: Oxford University Press
- Hort, Sven Olson (2001): *From a Generous to a Stingy Welfare State? Sweden's Approach to Targeting*. In: Neil Gilbert (2001): *Targeting Benefits – International Perspectives & Trends*. Brunswick-London: Transaction Publishers
- Jessop, Bob (1994): *From Keynesian Welfare to the Schumpeterian Workfare State*. In: Burrows, Roger-Loader, Brian (szerk.) *Towards a Post-Fordist Welfare State?* London: Routledge
- Kertesi Gábor (2005): *A társadalom peremén. Romák a munkaerőpiacon és az iskolában*. Budapest: Osiris Kiadó
- Kertesi Gábor-Köllő János (2003): *The Employment Effects of Nearly Doubling the Minimum Wage. The Case of Hungary*. Budapest: Working Papers on the Labour Market, 5.
- Kertesi Gábor-Köllő János (2004): *A 2001. évi minimálbér-emelés foglalkoztatási következményei*. *Közgazdasági Szemle*, 2004/4. 293–324.
- Kolosi Tamás (1982): *A strukturális viszonyok körvonalai*, *Valóság* 1982/11. 1–17.
- Kolosi Tamás (1987): *Tagolt társadalom: struktúra, rétegződés, egyenlőtlenség Magyarországon*. Budapest: Gondolat Kiadó
- Kolosi Tamás-Róbert Péter (2004): *A magyar társadalom szerkezeti átalakulásának és mobilitásának fő folyamatai a rendszerváltás óta*. In: Kolosi Tamás-Tóth I. György-Vukovich György (szerk.) (2004): *Társadalmi Riport 2004*. Budapest: Tárki, 48–74.
- KSH (2011): *Létférfi 2010*. <http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/letmin/letmin10.pdf>
- KSH (2012): *A társadalmi kirekesztődés nemzetközi összehasonlítására szolgáló indikátorok, 2010*. <http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/laekindikator/laekindikator10.pdf>
- KSH (2013): *A Magyarországon működő külföldi irányítású leányvállalatok, 2010*. <http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/pdf/kulfleany10.pdf>

- KSH (2014): *Nyugdíjak és egyéb ellátások, 2014*. http://www.ksh.hu/apps/shop.kiadvany?p_kiadvany_id=36108&p_temakor_kod=KSH&p_session_id=432251269678169&p_lang=HU
- KSH (2014b): *A háztartások életszínvonala*. http://www.ksh.hu/apps/shop.kiadvany?p_kiadvany_id=44869&p_temakor_kod=KSH&p_session_id=964950623746803&p_lang=HU
- KSH (2015c): *A háztartások életszínvonala 2014*. http://www.ksh.hu/apps/shop.kiadvany?p_kiadvany_id=95576&p_temakor_kod=KSH&p_session_id=964950623746803&p_lang=HU
- KSH (2015b): *A Magyarországon működő külföldi irányítású leányvállalatok, 2012*. <http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/pdf/kulfleany12.pdf>
- KSH (2015c): *A Magyarországon működő külföldi irányítású leányvállalatok, 2013*. <http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/pdf/kulfleany13.pdf>
- KSH (2015d): *A Létminimum-számítás megújítása*. http://www.ksh.hu/apps/shopkiadvany?p_kiadvany_id=95577&p_temakor_kod=KSH&p_session_id=643912965409692&p_lang=HU
- Ladányi János-Szelényi Iván (1996): *Vázlat az esélyteremtő állam elméletéhez*. 2000: Irodalmi és Társadalmi Havi 2012/12. 9–15.
- Lelkes Orsolya-Zólyomi Eszter (2008): *Poverty Across Europe: The Latest Evidence Using the EU-SILC Survey*, Vienna: European Centre. www.euro.centre.org/data/1226583242_93408.pdf
- Lelkes Orsolya-Gasior Katrin (2012): *Income Poverty and Social Exclusion in the EU – Situation in 2008 and Trends*. Vienna: European Centre. www.euro.centre.org/data/1327061559_78123.pdf
- Loftager, Jorn (1998): *Solidarity and Universality in the Danish Welfare State – Empirical Remarks and Theoretical Interpretations*, konferencia-előadás: The 7th BIEN International Congress 1998, Amsterdam, September 10–12.
- Magyarország Kormánya (2014): *T/1794. számú Törvényjavaslat Magyarország 2015. évi költségvetéséről*.
- Manchin Róbert-Szelényi Iván (1986): *Szociálpolitika az államszocializmusban*. Medvetánc 1986/2–3. 69–111.
- NFSZ (2013): *Munkaerő-piaci helyzetkép a Nemzeti Foglalkoztatási Szolgálat adatai alapján 2012*. Budapest: Nemzeti Munkaügyi Hivatal Kutatási és Elemzési Főosztály
- NFSZ (2011): *Munkaerő-piaci helyzetkép a Nemzeti Foglalkoztatási Szolgálat adatai alapján 2010*. Budapest: Foglalkoztatási Hivatal Kutatási és Elemzési Főosztály
- Nordlund, Anders (2000): *Social Policy in Harsh Times: Social Security Development in Denmark, Finland, Norway, and Sweden during the 1980s and 1990s*. International Journal of Social Welfare, 2000/1. 31–42.
- OECD (1981): *The Welfare State in Crisis: an Account of the Conference on Social Policies in the 1980s*. OECD, Párizs, 1981. október 20–23.
- ONYF (2008): *Statisztikai évkönyv 2007*. Budapest: Országos Nyugdíjbiztosítási Főigazgatóság
- ONYF (2011): *Statisztikai évkönyv 2010*. Budapest: Országos Nyugdíjbiztosítási Főigazgatóság
- ONYF (2012): *Statisztikai évkönyv 2011*. Budapest: Országos Nyugdíjbiztosítási Főigazgatóság
- ONYF (2013): *Statisztikai évkönyv 2012*. Budapest: Országos Nyugdíjbiztosítási Főigazgatóság
- ONYF (2014): *Statisztikai évkönyv 2013*. Budapest: Országos Nyugdíjbiztosítási Főigazgatóság
- Pakulski, Jan (1993): *The Dying of Class or Marxist Class Theory*. International Sociology 1993/8. 279–291.
- Papp Adrienn (2012): *A jóléti vizsgálatok egy újszerű megközelítése*. Gazdaságtudományi Közlemények, 2012/1. 85–101.
- Pierson, Paul (1994): *Dismantling the Welfare State? Regan, Thatcher and the Politics of Retrenchment*. New York: Cambridge University Press
- Pierson Paul (2000): *Three Worlds of Welfare State Research*. Comparative Political Studies, 2000/6–7. 791–821.

- Polányi Károly (1976): *Az archaikus társadalom és a gazdasági szemlélet*. Budapest: Gondolat Kiadó
- Polányi Károly (2004): *A nagy átalakulás – Korunk gazdasági és politikai gyökerei*. Budapest: Napvilág Kiadó
- Sapir, André (2006): *Globalization and the Reform of European Social Models*. Journal of Common Marke Studies, 2006/2. 369–390.
- Scharle Ágota (2008): *A jóléti rendszer: mennyit, mire, és hogyan költsünk?* Budapest: Demos Magyarország
- Spéder Zsolt (2002): *A szegénység változó arcai*. Budapest: ARTT-Századvég
- Sunesson, Sune-Blomberg, Staffan-Edebalk, Per Gunnar-Harrysson, Lars-Magnusson, Jan-Meeuwisse, Anna-Peterson, Jan-Salonen, Tapio (1998): *The Flight from Universalism*. European Journal of Social Work, 1998/1. 19–29.
- Szalai Erzsébet (2001): *Gazdasági elit és társadalom a magyarországi újkapitalizmusban*. Budapest: Aula Kiadó
- Szalai Júlia (2007): *Nincs két ország...? Társadalmi küzdelmek az állami (túl)elosztásért a rendszerváltás utáni Magyarországon*. Budapest: Osiris Kiadó
- Szelényi Iván (1995): *Menedzser-kapitalizmus. A gazdasági intézményrendszer és a társadalmi struktúra változásai a poszt-kommunista átalakulás során*. Magyar Lettre Internationale, 1995/19. 21–29.
- Szelényi Iván (1996): *A posztkommunista társadalomnak szerkezetének változásai. A menedzseri uralom elméletének újragondolása*. Magyar Tudomány, 1996/4. 385–402.
- Szelényi Iván-Eyal, Gil-Townsley, Eleanor (1996a): *Posztkommunista menedzserizmus: a gazdasági intézményrendszer és a társadalmi szerkezet változásai*. Politikatudományi Szemle, 1996/2. 7–29.
- Szelényi Iván-Eyal, Gil-Townsley, Eleanor (1996b): *Posztkommunista menedzserizmus: a gazdasági intézményrendszer és a társadalmi szerkezet változásai II*. Politikatudományi Szemle, 1996/3. 7–32.
- Szivós Péter-Tóth I. György (szerk.) (2001): *Tíz év. Társi Monitor Jelentések*. Budapest: Társi
- Szivós Péter-Tóth István György (szerk.) (2015): *Jól nézünk ki (...?) Háztartások helyzete a válság után. Társi Monitor Jelentések 2014*. Budapest: Társi
- Szivós Péter-Tóth István György (szerk.) (2013): *Egyenlőtlenség és polarizálódás a magyar társadalomban. Társi Monitor Jelentések 2012*. Budapest: Társi
- Tomka Béla (2008): *A jóléti állam Európában és Magyarországon*. Budapest: Corvina Kiadó
- Tóth G. Csaba-Virovác Péter (2013): *Nyertesek és vesztesek A magyar egykulcsos adóreform vizsgálata mikroszimulációs módszerrel*. Pénzügyi Szemle, 2013/4. 385–400.
- Vastagh Zoltán (2012): *A szegénység struktúrájának változásai 2001 és 2010 között*. Statisztikai Szemle, 2012/4. 276–294.
- Weatherley, Richard (1994): *From Entitlement to Contract: Reshaping the Welfare State in Australia*. Journal of Sociology and Social Welfare, 1994/13. 153–73.
- Weber, Max (2010): *A tudomány és a politika mint hivatás*. Budapest: Kossuth Kiadó